

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΠΑΙΔΕΙΑ - ΠΑΤΡΙΔΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Χριστόδ. Γ. Κωνσταντόπουλος, αρχιμ.: Ο θρησκευτικός συγκρητισμός του Κ. Παλαμά	39
Γεώργ. Μποζώνης: Το νόημα της Ιστορίας	45
Διον. Κ. Μαγκλιβέρας: "Παιδεία μόνον ἐστὶν ἀθάνατον καὶ θεῖον"	50
Παν. Αλειφέρη: Βυζαντινὸ Σαλέντιο	55
Απὸ τῆ σοφία τοῦ θεοῦ Λόγου: Φιλιππησίους β', 1-11	56
Απὸ τοὺς ι. Πατέρας τῆς Ἐκκλησίας: Γρηγόριος ο Θεολόγος: Ἡ "παίδευση" εἶναι τὸ πρῶτον ἀγαθόν	58
Γ. Βερίτης: Στὴ δύση τῆς ζωῆς (Β') (ποίημα)	60
Χρ. Καλύβας, αρχιμ.: Λογισμοί (ποίημα)	61
Μ. Πρωτοψάλτη: Τα διαμάντια τῆς μετάνοιας (ποίημα)	63
Γ. Δ. Κούβελας: Τη ρωμιοσύνη μην την κλαιοι	64
Πριν 20 χρόνια στis "Κ.Τ.": Τοξότης: Ἡ Ψωροκώσταινα	66
Θέσεις καὶ Προβληματισμοί: Ἡγεσία καὶ λαός ἐθελουφλοῦν - Ὁμολογία πίστεως τῶν εκδοτῶν εφ. "Ἡ φωνή τῆς Κορινθίας" - Ἀκραία κοινοβουλευτικά φαινόμενα; - Ἄθλος τῶν Ἑλλήνων στὴν Αυστραλία.	68

«ὄν τρόπον ἐπιποθεῖ ἡ ἔλαφος
ἐπὶ τὰς πηγὰς τῶν ὑδάτων» (Ψαλμ. μα', 2)

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΠΑΙΔΕΙΑ - ΠΑΤΡΙΔΑ

ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ – ΕΚΔΟΤΗΣ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ «ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ»
ΣΥΛΛΟΓΟΥ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ»

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ

Χρυστ. Γ. Κωνσταντόπουλος
Συντάσσεται από επιτροπή

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ

1) ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΗΡΙΑ «ΑΠ. ΠΑΥΛΟΣ»

ΙΣΘΜΟΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ, Τ.Κ. 20100

Τηλ.: 27410-29663 & 6932-659820

FAX: 27410-75727 www.apostolospavlos.gr

2) ΣΥΛΛΟΓΟΣ «ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΣΠΑΘΕΙΑ»

ΓΕΛΩΝΟΣ 9, Τ.Κ. 11521 ΑΘΗΝΑ

Τηλ.: 210-6443294

Τύποις: Paper Graph

Ετήσια εισφορά 15 ευρώ

Συνδρομές υποστηρικτών γίνονται δεκτές.

(ΠΕΡΙΟΔΟΣ Α΄ 1989 – 1998, τ. 100)

ΕΤΟΣ 5ο - ΠΕΡΙΟΔΟΣ Β΄ • ΤΕΥΧΟΣ 37ο (137ο) • ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 2013

Ο ΜΕΓΑΣ ΦΩΤΙΟΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΡΧΟΝΤΕΣ

Ὅσῳ δέ τις προέχει τῇ ἀρχῇ, τοσούτῳ χρεωστεῖ πρωτεύειν καί τῇ ἀρετῇ. ὁ δέ τούναντίον ποιῶν τρία καί κάκιστα ἐπιτελεῖ: ἀπόλλυσιν ἑαυτόν. τοὺς ὀρώντας εἰς κακίαν παρακαλεῖ. βλασφημεῖσθαι παρασκευάζει τόν Θεόν, ὅτι τοιούτῳ τηλικαύτην ἐνεχείρισεν ἀρχήν. Διὰ τοῦτο παντί μέν ἀνθρώπῳ φευκτέον ἡ κακία, μάλιστα δέ τοῖς ἐν ἀρχῇ.

Ὅσο δέ μεγαλύτερη ἐξουσία ἔχει κανεῖς, τόσο περισσότερο χρέος ἔχει νά εἶναι πρῶτος καί στήν ἀρετή. Ἐκεῖνος πού πράττει τό ἀντίθετο ἐπιτελεῖ τρία μεγάλα κακά: καταστρέφει τόν ἑαυτό του, παρακινεῖ στήν κακία ἐκείνους πού τόν βλέπουν, προετοιμάζει τό ἔδαφος ὥστε νά βλασφημεῖται ὁ Θεός, ἐπειδὴ σέ τέτοιου εἴδους ἀνθρώπο παραχώρησε τέτοια ἐξουσία. Διὰ τοῦτο κάθε ἀνθρώπος πρέπει νά ἀποφεύγει τήν κακία, πολύ δέ περισσότερο ὅσοι ἀσκοῦν ἐξουσία.

(Φωτίου, Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως,
Πρός Μιχαήλ, ἄρχοντα Βουλγαρίας, ἐπιστολή μ')

ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ - ΠΑΙΔΕΙΑ - ΠΑΤΡΙΔΑ

Ο ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΟΣ ΣΥΓΚΡΗΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΚΩΣΤΗ ΠΑΛΑΜΑ

του Ἀρχιμ. Χριστοδ. Γ. Κωνσταντοπούλου

Ὁ μεγάλος μας ἐθνικὸς ποιητὴς Κωστὴς Παλαμᾶς (1859 - 1943) δὲν ἦταν σταθερὸς καὶ συνεπὴς πρὸς τὴν ὀρθόδοξο πίστη. Ἦταν καθαρὰ σκεπτικιστής. Ἀμφέβαλλε γιὰ ὅλα καὶ ἔγραφε πὼς δὲν γνώριζε, ἂν ὁ Θεὸς ἢ ἡ τύχη ἢ ὁ Σατανᾶς κυβερνᾷ τὸν κόσμον· καὶ αὐτὸ τό διατύπωνε ξεκάθαρα ὡς ἑξῆς:

*Κ' ἐγὼ, πάντα σὲ ξάφνιασμα, σερνὰ
πού δὲν καλογνωρίζω κί' ἂν ἡ τύχη
κί' ἂν Θεὸς τὸν κόσμον κυβερνᾷ
κί' ἂν τὸν κρατᾷ τοῦ Σατανᾶ τὸ νύχι...*

(Τὰ Δεκατετράστιχα, Ἀλεξάνδρεια
1919, σ. 45)

Ἀρκετές φορές καταντᾷ σέ
σαρκικὸ μονισμό: «Συνά
μας φέρνεται νὰ στοχαστοῦμε

πὼς ἀπὸ σῶμα (μόνο) εἴμαστε καὶ
πὼς ὅ,τι ψυχὴ ὀνομάζεται δὲν εἶναι
παρὰ ἓνα ὄργανο μικρὸ τῆς σάρκα-
ς» (Τὰ χρόνια μου καὶ τὰ χα-
τιά μου, 1940, τόμ. Β', σ. 12). «Γιὰ
μᾶς δὲν εἶναι ἄλλη ζωή, δὲν εἶναι
κόσμος ἄλλος» (Πεζοὶ δρόμοι, Α' 1928, σ. 88).

Στὸν Κωστὴ Παλαμᾶ λείπει τὸ
συναίσθημα τῆς ἐλπίδας στὸν Θεό.
Καὶ ἀκόμη, σὰ ποιήματά του, σ' αὐτά
ποῦ θρηνεῖ τὸν θάνατο τοῦ μικροῦ
τοῦ Ἄλκη, ἐπικρατεῖ τὸ συναίσθημα
τῆς ἀπελπισίας καὶ δὲν τὸν ἀνακουφί-
ζει καμιά ἀκτίνα ἐλπίδας. «Εἶναι ὁ
Χάρος ὁ Θεός, κί ὁ τάφος εἶν' ἡ ἀλή-
θεια» (Ὁ τάφος, γ' ἔκδ. 1921, σ. 52).

Ἡ διανόησή του, ἐμπνεόμενη ἀπὸ
«ἐλληνολατρία», («Ἑλληνολά-

τρης εἶμαι», *Οἱ καημοὶ τῆς λιμνοθάλασσας*, 1912, σ. 21) στρέφεται πρὸς τοὺς ἀρχαίους θεοὺς τῆς Ἑλλάδας, οἱ ὅποιοι ἀντιπροσωπεύουν ἔννοιες πού, παρ' ὅλη τὴ μυθολογικὴ τους ἐπένδυση, εἶναι σύμβολα αἰώνια.

*Ἡ ἀρχαία ψυχὴ ζεῖ μέσα μας
ἀθέλητα κρυμμένη·*

*ὁ μέγας Πᾶν δὲν πέθανεν,
ὅχι· ὁ Πᾶν δὲν πεθαίνει.*

(*Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*, β' ἔκδ.
1920, σ. 37)

Υποστηρίζει ὅτι ἡ ἀρχαία θρησκεία ἐπέδρασε στὸν Χριστιανισμό τόσο, ὥστε «τοῦ Γολγοθᾶ τὸ σύγνεφο πῆρε τὴν ἄσπρη ὁμηρικὴ τοῦ Ὀλύμπου λαμπάδα» (*Ἡ ἀσάλευτη ζωή*, 1904, σ. 149). Ἰδιαίτερα τιμᾷ τὸν «μέγαν μας Θεόν», τὸν Ἥλιον, (*Ὑμνος τῆς Ἀθηνᾶς*, β' ἔκδ. 1920, σ. 9. Πρβλ. καὶ *Ἀσάλευτη ζωή*, 1904, σ. 55, «Λάμπει ὁ ἥλιος, ὁ θεός μου» κ.ἄ.) ὡς σύμβολο τοῦ φωτός.

Διερωτᾶται: «Τῆς ἀλήθειας ποῦ θὰ βροῦμε τὸ φανερωμό; στὸν Ὀλύμπο; στὸ Γολγοθᾶ;» (*Ὁ κύκλος τῶν τετράστικων*, 1929, σ. 73). Μὲ τὴν ἀμφιταλάντευσίν του καταλήγει σὲ θρησκευτικὸ συγκρητισμὸ. Τοποθετεῖ σὲ κοινὴ βάση ἐθνισμὸ καὶ Χριστιανισμό. Τιμᾷ ἐξίσου «δύο θωριές μεγάλες», τὴν Ἀφροδίτη, ὡς

ἐκπρόσωπο «τῆς αἰώνιας ὁμορφιάς», καὶ τὸν «μαρτυρικὸν ὠραῖον Ναζωραῖον», ὡς ἐκπρόσωπο «τῆς αἰώνιας καλωσύνης». Ἀφροδίτη καὶ Ναζωραῖος εἶναι «οἱ δυὸ πόλοι τοῦ κόσμου ποῦ ὀνειρεύεται». «Μὲ πόνο Χριστιανοῦ καὶ εἰδωλολάτρῃ πόθο, παράξενα ζευγαρωμένα», ἀναπέμπει καὶ πρὸς τοὺς δυὸ μαζὶ τὴν ἀκόλουθη προσευχή:

*ὦ, ταίρι, ποῦ τὸ θρόνο σου τε-
τράψυχο ἔχεις σπήσει,*

ὦ Κύπρις! ὦ Μεσσία!

*Χαίρετε, θλίψη καὶ χαρά, τρισά-
γιο ἐσὺ μεθύσι,*

τρिसάγια ἐσὺ θυσία!

*ὦ! χαῖρε ποῦ τάνθρωπινον κορμὶ
τὸ ἀποθεώνεις,*

οὐρανογεννημένη.

*Χαῖρε κ' ἐσὺ ποῦ τῆς ψυχῆς πα-
τρίδα φανερώνεις*

καινούργια, ὀνειρεμένη!

*ὦ, χαῖρε ποῦ γεννήθηκες γιὰ
μᾶς μὲ γέλιο πλάνο*

στὸ μαγικὸ σου στόμα,

*κ' Ἐσὺ ποῦ πέθανες γιὰ μᾶς καὶ
στὸ Σταυρό Σου ἐπάνω*

μ' ἀγάπης λόγια ἀκόμα!

*Θεά! σπὴ γῆ κατέβασες τὸν
οὐρανὸ μὲ χέρια*

φωτοπεριχυμένα,

*Θεέ, κί' ἀνέβηκεν ἡ γῆ ψηλότε-
ρα ἀπ' τὰστέρια*

πιστεύοντας ἐσένα.

(*Οἱ θεοὶ, Τὰ μάτια τῆς ψυχῆς*

μου, σ. 47-48).

Καί μέ πνεῦμα συγκρητιστικό ἀναφωνεῖ: «Οἱ ἀφίλητοι φιλιώνονται, Χριστός καὶ Διόνυσος οἱ θεοί» (*Οἱ νύχτες τοῦ Φήμιου*, 1935, σ. 66). Ἀλλοῦ πάλι καλεῖ τὸν Χριστὸν «ὁλόμορφον Ἄδωνιν» (;!) (*Ἰαμβοὶ καὶ ἀνάπαιστοι*, β' ἔκδ. 1920, 37, σ. 55).

Παρά ταῦτα, καμιά ἀπὸ τὶς θρησκείες δὲν τὸν ἱκανοποιεῖ, καμιᾶς δὲν εἶναι ὁπαδός. Τὸ δηλώνει ξεκάθαρα:

*Ξένες μου εἶν' ὅλες οἱ θρησκείες. Μονάχα μιά μοῦ μένει,
χωρὶς πιστεύω, οὐτ' ὄνομα, μήτε
φωνή, θρησκεία,
σ' ἓνα τραγούδι, σιωπηλὸ κι'
αὐτό, λιβανισμένη:*

*Νὰ ζῶ μὲ τὴν ἀνάμνηση καὶ μὲ
τὴν προσδοκία.*

*(Ὁ κύκλος τῶν τετραστίχων,
1929, σ. 110).*

Ἄν καὶ τριγύρισε ὅλων τῶν θρησκειῶν τὰ ἱερά,
«Ξένος ἔμεινα κι' ἀσκλάβωτος
ἀπὸ σέβας, δέηση, τάμα.»

Καὶ τό συμπέρασμά του:

Εἶμαι ἐγὼ τῶν ἀθέων ὁ προφήτης. (!)

*(Ὁ δωδεκάλογος τοῦ γύφτου,
β' 1921, σ. 56).*

Ἄν καὶ σὲ καμιά θρησκεία δὲν θεωρεῖ πιστὸ τὸν ἑαυτό του, ἀναγνωρίζει ὡστόσο ὅτι «ὁ ἄνθρωπος ζεῖ ἀνώτερη ζωὴ μὲ τὰ ἰδανικά» (*Πεζοὶ Δρόμοι*, Α' 1929, σ. 119). Καί θέλει δέ θέλει εἶναι ζῶο θρησκευτικό. Καί ὥς ἐκ τούτου ὁραματίζεται μία νέα θρησκεία, ἡ ὁποία νὰ κατατείνει πρὸς «τὴν κλασσικὴν πολυθεϊαν» μὲ κάποια μικρὴ ἀλλαγὴ τῆς πολυθεϊστικῆς οὐσίας (*Ἐμπρὸς 23.3 καὶ 5.4.22*). Σέ τέτοια ψυχικὴ κατάσταση ριζωμένος, ἀναφωνεῖ:

*Θαῦμα θαυμάτων μέσα μου
σαλεύει, ἐνῶ κοιμᾶται...
Ἀδέρφια μου, νὰ πλάσωμε
νέα θρησκείαν ἐλᾶτε,
ἀσάλευτη, πανύψηλην
Ἀλήθεια, ἓνα παλάτι
τῶν ὅλων γιὰ ὅλους! ἀφραστὴ
θρησκεία ποὺ νᾶχη κατὶ
πλέον βαθὺ ἀπ' τὸν ἔρωτα,
πιὸ μέγα ἀπ' τὴ θυσία
καὶ κατὶ πλέον ἀπέραντο
κι' ἀπ' τὴν Ἀθανασία.*

*(Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι, β' ἔκδ.
1920, 40, σ. 58)*

Στὴ θρησκεία αὐτὴ τὰ τροπά-
ρια «δὲ θὰ εἶναι ἀπ' αὐτὰ
ποὺ γεννιῶνται, τρανεύουν, δέρ-
νουνται μαῦρα καὶ κλαίονται καὶ
σβιοῦνται σ' ἀγέλαστες πέτρες μιᾶς
χριστιανικῆς ἐκκλησίας. Θᾶχουν

μέσα τους όλους τούς ἥχους γιὰ νὰ ταιριάζουν στὸν κάθε ναό, μὲ τὸ φῶς τῆς καντήλας καὶ μὲ τὴ λάμψη τοῦ ἡλίου, θεοὺς τοὺς Χριστοὺς μὲ τοὺς Βάκχους». Καὶ τότε: «οἱ πεθαμένοι θεοί, ξυπνημένοι ἀπ' ἀνάστασι, λάμπουν ξαναχτιστοί, δυνατώτεροι, πιὸ διαλεχτοί, κι' ὅλοι ὠραῖοι» (*Ὁ πρῶτος λόγος τῶν παραδείσων* συνεξεδόθη μὲ τὸν Τάφον, γ' ἔκδ. 1921, σ. 68-70). Ἡ βάση τῆς νέας αὐτῆς θρησκείας δὲν θὰ εἶναι τὸ χρέος, ὁ φόβος, ἀλλὰ ἡ ἀγάπη.

Ἐκ τῶν ὡς ἄνω συνάγεται ξεκάθαρα ὅτι ὁ Κωστής Παλαμᾶς ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὴν δογματικὴ ἀλήθεια τῆς χριστιανικῆς θρησκείας καὶ ὁμολογεῖ τὸν ἑαυτοῦ τοῦ ξένο πρὸς τὸν Χριστιανισμό. Παρά ταῦτα, ἐπανερχεται, σὲ ὀρισμένες περιστάσεις, στὴν παλαιὰ του πίστη. «Ἐάν, λέγει, μετὰ τόσους θριάμβους τῆς ἐπιστήμης καὶ κατακτήσεις τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ὁ νοῦς συχνά μᾶς ἀπομακρύνει ἀπὸ τὴν μελέτην τοῦ Εὐαγγελίου καὶ μᾶς ἀποστερεῖ τὴν κατάνυξιν τὴν ἀναδιδομένην ἀπὸ τὰ φύλλα του, ἀλλὰ συχνότερον καὶ πυκνότερον ἢ καρδιά μᾶς ἐπαναφέρει εἰς τοὺς πρώτους μας καὶ ἀληθμονήτους ἔρωτας» (*Ἐμπρὸς* 18.4.18).

Ἀλλὰ καί μὲ τὴν εὐκαιρία διαφόρων ἐορτῶν, συντάσσει σημειώματα, ἱστορικὰ κυρίως, σχετικὰ μὲ τὴν ἐκάστοτε ἐορτή. Ἀφορμᾶται ἀπὸ

τὴν ἀπαράδεκτη θεωρία, κατὰ τὴν ὁποία «Οἱ ἅγιοι καὶ οἱ ὄσιοι διεδέχθησαν τοὺς θεοὺς καὶ τοὺς ἥρωας· ἡ εἰκονολατρία τὴν εἰδωλολατρίαν. Διατὶ ὄχι; Μὲ τὰ εἰδῶλα καὶ μὲ τὰ σύμβολα ζῶμεν, ὅποιονδήποτε ὄνομα καὶ ἂν φέρουν» (*Ἐμπρὸς* 8.7.15). Παραλληλίζει τὶς ἱστορικὲς μορφὲς τῶν ἁγίων πρὸς μυθολογικὲς μορφὲς τοῦ ἐθνικοῦ κόσμου. Τοιοῦτοτρόπως ὁ ἅγιος Νικόλαος εἶναι «ὁ Ποσειδῶν τοῦ Χριστιανισμοῦ, καθὼς τὸν θέλουν οἱ σοφοὶ μυθολόγοι... Διεδέχθη εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ κόσμου τὸν Ἐνοσίχθονα» (*Ἐμπρὸς* 6.12.15). Ὁ ἅγιος Γεώργιος «δυνάμεθα ἀσκανδαλίστως νὰ λέγωμεν ὅτι εἶναι θεότης ἡλιακὴ» (*Ἐμπρὸς* 23.4.22) καὶ «ὁ Μίθρας αὐτὸς» (*Ἐλεύθερος Λόγος* 16.10.25). Ὁ ἅγιος Δημήτριος «δὲν εἶναι παρὰ τοῦ Καβείρου τὸ μετὰ βάπτισμα χριστιανικὸ ξαναζωντάνεμα» (*Ἐλεύθερος Λόγος* 16.10.25).

Τέτοιας λογῆς εἶναι σὲ γενικὲς γραμμὲς οἱ περὶ θρησκείας, Χριστιανισμοῦ, Ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων ἀντιλήψεις τοῦ Παλαμᾶ. Οἱ ἀντιλήψεις του αὐτές εἶναι κυμαινόμενες καὶ προέκυπταν κάθε φορὰ ἀπὸ καιρικὲς ἐπιδράσεις γεγονότων καὶ ἀναγνωσμάτων, χωρὶς νὰ ἔχουν βαθεῖς ρίζες. Ὅπως ὁμολογεῖ ὁ ἴδιος: «Ἡ θρησκεία. Κάπως γνωρίστηκα μ'

αυτή, μὰ ποτὲ δὲν τὴν αἰσθάνθηκα. Κάποτε, σὲ διαφορετικούς καιροὺς τῆς ζωῆς μου, κι' ἀράδ' ἀράδα, θέλησα νὰ παίξω ρόλο χριστιανοῦ, βουδιστῆ, πολυθεοῦ. Μὰ πάντ' ἀπὸ διαβάσματα κ' ἐντυπώσεις καλαιοθητικές, ὑποθέτω. Οἱ ἐκκλησίες μὲ συγκινοῦν· μὰ πάντα τὴ φαντασία μου πιδ πολὺ καὶ τὰ αἰσθητήρια, ὄχι τὴν καρδιά μου...Καὶ μόνο ὡς τέχνη μου φανερώθηκε ἡ θρησκεία» (*Πεζοὶ Δρόμοι*, Α' 1929, σ. 87).

Καίτοι ἐπανειλημμένως τονίζει ὅτι εἶναι ἄθεος, ὥστόσο ὑπὸ τὸν ὄρο αὐτὸ πρέπει νὰ παρατηρήσουμε ὅτι δὲν ἐννοεῖ τὸν μὴ πιστεύοντα σὲ οἰανδήποτε ἐννοια περὶ τοῦ θείου, ἀλλὰ «τὸν μὴ περικλείοντα τὴν θρησκευτικὴ του περὶ τοῦ κόσμου ἔκτασιν εἰς καθωρισμένα δόγματα» (*Ἐμπρὸς* 7.7.22). Ὁ Παλαμᾶς πάντως ἀποδέχεται μία ὑπερτάτη τοῦ κόσμου αἰτία, μία «μυστικὴ πλάστρα, οὐσία αἰτία» (*Τὰ δεκατετράστιχα*, Ἀλεξάνδρεια 1919, σ. 1) καὶ ἔχει «τοῦ θείου τὸν ἔρωτα» (*Ἰαμβοὶ καὶ Ἀνάπαιστοι*, β' 1920, σ. 52). Ἀλλά, ἡ περὶ τοῦ θείου ἀντίληψί του δὲν εἶναι σταθερὴ καὶ ποικίλλει κατὰ καιροῦς. Ὅπως λέγει ὁ ἴδιος, «ἔχω μέσα μου λογῆς Θεοῦς· ἀπὸ τὸ Θεὸ τοῦ παιδικοῦ καιροῦ, τὸ Δεσπότη μὲ τὰ κάτασπρα γένεια, ἴσα μὲ τὸ Θεὸ τοῦ Σπινόζα. Πλῆθος·

ποιοὺς λέγει πὼς χάθηκε ἡ πολυθεΐα;» (*Πεζοὶ Δρόμοι*, Α' 1929, σ. 120). Ἄλλοτε φαίνεται νὰ ἀποδέχεται τὸν ὀρισμὸ τοῦ Θεοῦ ποὺ ἔδωσε ὁ Ρενάν («ἡ κατηγορία τοῦ ἰδανικοῦ») (*Ἐμπρὸς* 24.10.14) καὶ ἄλλοτε ἐνθουσιάζεται μὲ τὴ θεωρία τοῦ Μεταψυχισμοῦ (*Ἐμπρὸς* 11.12.15) κ.ο.κ.

Ὁ Παλαμᾶς, ὥστόσο, ἀκολουθώντας τὶς ἀρχὲς τοῦ θρησκευτικοῦ συγκρητισμοῦ, παραλληλίζει τὸν Σωτήρα πρὸς μυθολογικὰ πρόσωπα, θέτει τὸν Χριστιανισμὸ σὲ ἴση ἢ καὶ κατώτερη μοῖρα ἀπὸ τὶς ἐθνικὲς θρησκείες. Ἔτσι, ἀρνούμενος τὴ δογματικὴ διδασκαλία τῆς Ἐκκλησίας, ἀπομακρύνεται ἀπὸ τὶς θεμελιώδεις ἀρχὲς τῆς. Καὶ μόνο ὡς ἀπλὴ φρασεολογία μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ ὅταν λέει «τὴν ὀρθοδοξία μου δὲν ἀνταλλάσσω μὲ ὅλα τοῦ κόσμου τὰ θρησκευτά» (*Ἐμπρὸς* 22.10.15).

Τὸ παράδοξο εἶναι ὅτι ὁ Παλαμᾶς, ζητώντας τὴ δημιουργία νέας θρησκείας, τῆς ὁποίας βάση νὰ εἶναι ἡ ἀγάπη, παρέβλεψε ὅτι στὸ εὐαγγελικὸ κήρυγμα ὁ Χριστὸς τὴν ἀγάπη ἔθεσε ὡς βάση τῆς θρησκείας Του καὶ ὡς κύριο γνῶρισμα τῶν ὁπαδῶν Του, διακηρύσσοντας ὅτι «ὁ Θεὸς ἀγάπη ἐστίν» (Α' Ἰωάννου δ', 8).

Ὁ Κωστής Παλαμᾶς (1859-1943) ἔζησε στὴν ἐποχὴ τοῦ ἐπιστημονικοῦ θετικισμοῦ, ὁ ὁποῖος θετικισμός, ἐπαναλαμβάνουμε, εἶχε ὑψώσει στὴ θέση τῆς θρησκείας τὴ λατρεία τῆς ἐπιστήμης. Καὶ εἶχε ἀντικαταστήσει τὴν μεταφυσικὴ ἐλπίδα τῆς θρησκείας μὲ ἐκείνη πού θὰ ἔφερνε ἡ ἐπιστὴμη στὴν ἀνθρωπότητα. Ὁ Παλαμᾶς εἶχε ἐπηρεαστεῖ βαθειὰ ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῆς ἐποχῆς του. Ἐξάλλου ἡ ἀρνητικὴ δύναμη μέσα στὸ ἐσωτερικὸ τῆς ψυχῆς τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ὁ γυναικολατρικὸς αἰσθησιασμός, πού τοῦ προκαλοῦσε ἐσωτερικὴ νοσηρότητα καὶ κατάπτωση. Ὁ Παλαμᾶς ὀνομάζει τὴ βαθειὰ ἀντινομικὴ αὐτὴ ψυχικὴ κατάσταση «*κα σσιανισμός*», ἔννοια παρμένη ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς μεγάλης ὑμνογράφου τοῦ Βυζαντίου Κασσιανῆς, πού στὸν περιώνυμο ὕμνο της ἀναφέρεται ἔντονα ὁ σκοτασμός πού προκαλεῖται ἀπὸ τὴν ἀκολασία (πρβλ. «*νὺξ μοι ὑπάρχει, οἶστρος ἀκολασίας, zoφώδης τε καὶ ἀσέληνος ἔρως τῆς ἀμαρτίας*»).

Τὸν ἐσωτερικὸ διχασμὸ τοῦ Κ. Παλαμᾶ τὸν ἔχουν βέβαια προσέξει ἀρκετοὶ μελετητές, χωρὶς ὅμως νὰ τὸν ἔχουν σὲ βάθος διερευνήσει ὥστε νὰ συλλάβουν τὸ ὑποστασιακό του νόημα. Δὲν σταμάτησαν ὅσο καὶ ὅπως θὰ ἔπρεπε στὸν *κα σσιανισμό* τοῦ ποιητῆ. Τὸν προσπερ-

νοῦν σύντομα ἢ καὶ τὸν παρερμηνεύουν. Καί κυρίως, δὲν στέκονται στὰ ἀποκαλυπτικὰ ἐκεῖνα «*Γράμματα στὴ Ραχήλ*» (1922-1930), καθὼς καὶ στὰ ἄλλα πεζὰ ἔργα του, καὶ ἀκόμη καὶ στὴν προσωπικὴ του ζωὴ. Οἱ ἀντίνομες δυνάμεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ θετικισμοῦ, μὲ τὴν ἀντικατάσταση τῆς μεταφυσικῆς ἐλπίδας διὰ τῆς λατρείας τῆς ἐπιστήμης, καθὼς καὶ ἡ γυναικολατρία τοῦ ποιητῆ, ἀπαρτίζουν μία ἀπωθημένη θρησκευτικότητα πού ἀπλώνεται σὰν μία παγωμένη κρούστα στὴν ψυχὴ του. Ἡ μεγάλῃ ἀμαρτία τοῦ Παλαμᾶ εἶναι ἡ ἀπόθνηση τοῦ Θεοῦ. Εἶναι ἡ προσπάθεια νὰ ἀποσπαστεῖ ἀπὸ τὴν Πηγὴ τῆς Ζωῆς, νὰ αὐτονομηθεῖ ἀπὸ τὸν Θεὸ καὶ νὰ φτιάξει μακριὰ Του ὡς μία καθημερινὴ ἐπιβίωση τὴν προσωπικὴ ζωὴ του.

Βοηθήματα

1. Δημ. Σ. Μπαλάνου, *ἀκαδημαϊκοῦ, Αἱ θρησκευτικαὶ ἀντιλήψεις τοῦ Κωστῆ Παλαμᾶ, Νέα Ἑστία, ἀφιέρωμα, Χριστούγεννα 1943.*

2. Ε. Μόσχου, *Ἡ μεταφυσικὴ ἀγωνία στὸν Παλαμᾶ, ἐκδ. Παπαδήμας, Ἀθήνα 1993.*

3. Ε. Ν. Πλατῆ, *κριτικὴ στὸν Ε. Ν. Μόσχο στὸ π. «Ἑλληνοχριστιανικὴ Ἀγωγή», Μάιος 1993, σελ. 133-136.*

ΤΟ ΝΟΗΜΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

τοῦ **Γεωργίου Μποζώνη**,

Προέδρου τῶν Ὁμοτίμων Καθηγητῶν

τοῦ Παν/μίου Ἀθηνῶν

Ὁ σωματικός ὀργανισμὸς τοῦ ἀνθρώπου εἶναι μία πραγματικότης, ποὺ τὸν δένει μὲ τὴν ἐπικαιρότητα, μὲ τὸν χῶρο, τὸν φυσικὸ κόσμο. Τὸ γύρισμα τοῦ ἡλίου, ἡ διαδοχὴ τῆς μέρας καὶ τῆς νύκτας τὸν ὑποβάλλουν σὲ μία ἀναγκαιότητα. Οἱ καιρικὲς συνθῆκες, τὸ φθινόπωρο ἢ τὸ θέρος, εἶναι παράγοντες ποὺ ἐπηρεάζουν τὴν δραστηριότητα καὶ ἀναγκάζουν, ἃς ποῦμε, τὸν ἀγρότη, νὰ σπείρῃ ἢ νὰ θερίσῃ.

Τὸ πνεῦμα ὅμως ἔχει μέσα μας τὴν δυνατότητα τῆς ἐλευθερίας. Γιατί μπορεῖ νὰ βάζῃ σκοποὺς καὶ νὰ τείνῃ στὴν πραγμάτωσή τους. Νιώθω πὼς μπορῶ μὲ χρώματα νὰ μιμηθῶ ἢ ἀκόμη περισσότερο ν' ἀναπλάσω δημιουργικὰ τὴν φύση καὶ βάζω σκοπὸ μου καὶ γίνομαι ζωγράφος. Ἀγωνίζομαι γιὰ τὸν σκοπὸ μου. Μπορεῖ νὰ μὴ φτάσω στὴν τελειότητα ποὺ ὠνειρεύτηκα, ὅμως καταλαβαίνω πὼς ὁ χρόνος μοῦ γίνεται πολὺτιμος, γιατί μὲ ὀριμάζει. Ὁ χρόνος ἔχει τότε γιὰ μένα ἀξία.

Ἄν παραμερίσω τὸν ἑαυτὸ μου καὶ συγχωνευθῶ μὲ τὴν πανανθρώπινη προσωπικότητα, ἂν λησμονήσω τὴν συγκεκριμένη μονάδα καὶ στραφῶ στὸ πανανθρώπινο σύνολο, κάνω τὴν ἴδια διαπίστωση. Ἡ ἀνθρωπότητα περνάει ἀπὸ τὰ δεσμὰ

τῆς ἀνάγκης, τῆς φυσικῆς ἀνάγκης, ἀλλὰ δίνει καὶ τὴν μάχη τῆς ἐλευθερίας βάζοντας σκοποὺς καὶ τείνοντας νὰ τοὺς πραγματώσῃ. Ἔτσι φτιάχνει πολιτισμὸ.

Κάθε πολιτισμὸς στάθηκε κοινίστρα γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ἀναγκῶν τοῦ πνεύματος. Σὲ καθένα ἀπὸ αὐτοὺς ἀνακαλύπτουμε τὴν ἀναζήτηση γιὰ τὴν ἐνσάρκωση τοῦ ωραίου, τὸν θρησκευτικὸ πόθο γιὰ λύτρωση, τὴν ἀγωνίαν τοῦ μυαλοῦ γιὰ τὴν κατανόηση τῶν φυσικῶν μυστηρίων, τὸν μόχθο τῆς θελήσεως νὰ νικήσῃ καὶ ὑποτάξῃ τὸ πάθος καὶ τὴν ὕλη.

Ἔτσι μπορούμε νὰ ποῦμε μὲ βεβαιότητα πὼς τὰ ἀπολιθώματα τοῦ παρελθόντος ἢ τὰ γραπτὰ μνημεῖα ἢ γενικώτερα τὸ πέραςμα ἐνὸς πολιτισμοῦ κλείνει μέσα τοῦ ἑνὸς νόημα. Καὶ ὁ φιλόσοφος τῆς ἱστορίας προσπαθεῖ πίσω ἀπὸ τὴν μορφή καὶ τὸ ὕφος, τὴν δεῖνα δράση ἢ ἐξέλιξη, νὰ σταθμίσῃ τὰ κίνητρα καὶ τὶς ιδέες, νὰ διαπιστώσῃ ἢ νὰ ἐξηγήσῃ.

Ὁ Ἑγελὸς ἀπὸ τοὺς πρώτους θέλει μὲ τρόπο αὐστηρὰ λογικὸ καὶ φιλοσοφικὸ νὰ συλλάβῃ τὸ νόημα τῆς ἱστορίας, ποὺ εἶναι ἀνάπτυξη καὶ ἐξέλιξη τῆς ιδέας. Ἐνα μόνον ὑπάρχει, ἡ ιδέα. Αὐτὴ αἰσθητοποιεῖται σὲ ὕλη,

αὐτὴ προχωρεῖ καὶ γίνεται πνεῦμα νικῶντας τὴν ὕλην.

Μέσα στὸ σύστημά του βλέπει ὁ Ἑγελος ἓνα ιδεολογικὸ μηχανισμό ποὺ σημειώνει συνεχῇ πρόοδο μέσα στὴν ἱστορία. Κάθε ἄνθρωπος, ἀκόμη καὶ μεγαλοφυΐα, ὑπηρετεῖ, δὲν ἀλλάζει ἢ τροποποιεῖ τὴν ιδεολογικὴ πραγματώση. Ἔτσι ὅμως ὁ Ἑγελος δίνει τὴν προτεραιότητα στὴν νομοτέλεια τῆς ἀνάγκης. Οὐσιαστικὴ ἐλευθερία δὲν ὑπάρχει. Γιατί ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔχει τὴν δυνατότητα ἐκλογῆς. Δὲν μπορεί ν' ἀλλάξῃ τὸ ἱστορικὸ ρεῦμα. Ἡ ἐλευθερία συνίσταται στὴν ἀποδοχὴ τοῦ ροῦ.

Ὅμοια ντετερμινιστικὴ εἶναι ἡ ἐρμηνεία τοῦ Spengler. Δὲν πιστεύει στὸν ἄνθρωπο καὶ τὶς δυνατότητές του. Ὁ ἄνθρωπος ὑπηρετεῖ τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴν μοῖρα. Ἡ ἱστορικὴ πορεία θὰ πραγματωθῇ. Οἱ πολιτισμοὶ μοιάζουν μὲ τὰ φυτὰ, ποὺ ἔχουν τὴν ἀκμὴ καὶ παρακμὴ τους. Ὅταν ὁ πολιτισμὸς βρεθῇ στὴν φάση τοῦ μαρasmus, ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεί νὰ κάνῃ τίποτε ἄλλο παρὰ νὰ ὑποταχθῇ στὸ μοιραῖο. Καὶ σημάδι ἀναντίρρησης παρακμῆς, κατὰ τὸν Spengler, εἶναι ἡ ἐπίδοση τοῦ τεχνικοῦ μέρους τοῦ πολιτισμοῦ. Γί' αὐτὸ ἀπορρίπτει τὸ ἐνδεχόμενον ἐπιβιώσεως τοῦ δυτικοῦ μας πολιτισμοῦ. Τὴν σειρὰ του ἔχει τώρα ὁ ἀσιατικὸς κόσμος.

Ἀναφέραμε τὶς δύο αὐτὲς φιλοσοφικὲς θέσεις ἐνδεικτικὰ (ἐπειδὴ ἔκαναν μεγάλη αἴσθηση στὴν φιλοσοφικὴ σκέψη), γιὰ νὰ δείξωμε τὴν μηχανιστικὴ θεώρηση τῆς ἱστορίας (αἰσιόδοξη ἢ ἀπαισιόδοξη), ποὺ παραγνῶριζει τὶς δυνατότητες τῆς ἀνθρώπινης ἐλευθερίας. Μπο-

ροῦμε ὅμως νὰ κάνωμε καὶ δευτέρη διαπίστωση, ὅτι καὶ οἱ δύο φιλόσοφοι στὸ κοίταγμα τῆς ἱστορίας χρησιμοποιοῦν μεταφυσικὰ κριτήρια. Τὸ πᾶν εἶναι ἰδέα καὶ λογικὴ, μᾶς λέγει ὁ Ἑγελος. Ὁ ἄνθρωπος εἶναι ἓνα σαρκοβόρο μὲ πολλὰς καταστροφικὰς δυνάμεις, ποὺ τὴν δράση του ρυθμίζει ὄχι ἡ ἀγάπη, ἀλλὰ τὸ μῖσος, ἰσχυρίζεται ὁ Spengler.

Ἐδῶ ὅμως φθάνομε σὲ μία μεγάλη ἀντίρρηση: μπορεῖ νὰ εἶναι σωστὴ ἡ ἄποψη ὅτι κάθε πολιτισμὸς ἔχει νόημα, ἂν δεχθοῦμε ὅτι εἶναι πραγματώση σκοποῦ ἢ σκοπῶν, ἀλλ' ἀποτελεῖ αὐθαίρετη γενίκευση ἡ τὰς ἐρμηνείας τῆς ἱστορίας, ἡ προσπάθεια ἀναзнτήσεως γενικώτερου σχεδίου ἢ νοήματος. Ἡ ἱστορία, μποροῦν νὰ μᾶς ποῦν, δὲν ἔχει νόημα ἢ δὲν μποροῦμε νὰ ξέρωμε, ἂν ἔχῃ. Κοιτάξτε τί ἔκανε ὁ Ἑγελος, ἢ ὁ Spengler, προέβαλε τὶς δικές του φιλοσοφικὰς θέσεις στὴν κατανόηση τῆς ἱστορίας. Δὲν μποροῦμε ἄρα ν' ἀναζητήσωμε κάποιο νόημα, γιατί ἔτσι κάνομε μεταφυσικὴ, ποὺ εἶναι στοιχεῖο ὑποκειμενικότητας.

Ἀλλὰ τέτοια φιλοσοφικὴ ἀπόφανση ἔχει καὶ αὐτὴ μεταφυσικὸ χαρακτήρα, καὶ μάλιστα αὐθαίρετο, γιατί μᾶς βεβαιώνει, ὅτι ὁ κόσμος δὲν ἔχει νόημα ἢ ὅτι ἡ μεταφυσικὴ ἔχει μόνον ὑποκειμενικότητα.

Σὲ κάθε μεταφυσικὴ ἐρμηνεία ὑπάρχει καὶ τὸ στοιχεῖο τῆς πίστεως καὶ τῶν ἀπριωριστικῶν φιλοσοφικῶν θέσεων. Ὁ ἄθεος βρίσκει τὸν κόσμον ἄδειον ἀπὸ ἀξίες καὶ ἄρα οἱ ἱστορικὲς πραγματώσεις τοῦ φαίνονται ἀμήχανη συγκυρία καὶ ὄχι λογικοὶ στό-

χοι, πού ἐγκλείουν σκοπούς καὶ πού ὑπηρετοῦν ἓνα εὐρύτερο σχέδιο, ὅπως νομίζει ὁ πιστός.

Ὅμως τούτη ἡ περιοριστικὴ δυνατότητα δὲν μᾶς φέρνει σ' ἀδιέξοδο, γιατί τὸ ζήτημα, ὅσο κι ἂν φαίνεται μεταφυσικό, δὲν στηρίζεται μόνο σὲ βάση ὑποκειμενική, ἀλλὰ βρίσκει ἐρείσματα στὸ ἐπιστημονικὸ καὶ φιλοσοφικὸ πεδίο. Ἄς ἀποχωρίσωμε λοιπὸν ἀπὸ τὴν μεταφυσικὴ θεώρηση τῆς ἱστορίας τὸ προσωπικὸ μας πιστεύω καὶ ἂς σταθοῦμε στὸ ψηλαφητὸ μέρος.

Ἄν λοιπὸν στρέψωμε ἐξεταστικὸ τὸ βλέμμα στὴν διερεύνηση τῶν πολιτισμῶν τοῦ παρελθόντος, θὰ διαπιστώσωμε πὼς καθένας ἀπὸ αὐτοὺς ἔχει τὴν δική του φυσιογνωμία. Ὁ αἰγυπτιακὸς π.χ. διακατέχεται ἀπὸ τὸ μυστήριο καὶ τὸ θάμβος τῆς αἰωνιότητος, ὁ μινωικὸς ἀπὸ τὴν χαρὰ τῆς ζωῆς, ὁ ἐλληνικὸς ἀπὸ τὴν ἀναζήτηση τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας, ὁ βυζαντινὸς ἀπὸ τὴν φλόγα τῆς θεώσεως κλπ.

Ὅμως ἐνῶ καθένας πολιτισμὸς ἐγκλείει ὀρισμένα πνευματικὰ καὶ ὑλικά ἐπιτεύγματα, πού τὸν κάνουν μοναδικὸ μέσα στὴν ἱστορικὴ ροή, ὑπάρχουν παράλληλα ἀρχές καὶ τάσεις, πού συνθέτουν κοινὸ ὑπόστρωμα. Πέρα ἀπὸ τὴν μοναδικότητα καὶ τὴν ἰδιομορφία βρίσκονται ἀφετηρίες κοινές καὶ περιγράμματα ὅμοια.

Ἄν μὲ τὸν προβολέα τῆς ἐρεύνης φωτίσωμε τὰ ἴχνη τοῦ κινεζικοῦ ἢ τοῦ Ἰνδικοῦ ἢ τοῦ περσικοῦ πολιτισμοῦ, ἂν στραφοῦμε στοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας τῆς κλασσικῆς ἐποχῆς ἢ στοὺς Ρωμαίους τῆς ἐποχῆς τοῦ Κικέρωνος καὶ τοῦ Αὐγούστου, θὰ πα-

ρατηρήσωμε τὴν ἀγωνία, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀγῶνα τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴν πραγμάτωση τῶν ἀξιῶν ἐκείνων, πού ἔχουν ὑπερχρονικότητα.

Τὸ θάμβος τῆς ὁμορφιάς, ἡ πραγμάτωση τοῦ ὡραίου ἀπασχολεῖ κάθε λαὸ πού ἐφτιαξε πολιτισμό· μπορεῖ νὰ δώσῃ ἰδιαίτερη σημασία στὴν πέτρα ἢ τὸ ξύλο, τὰ χρώματα ἢ τοὺς ἤχους, μπορεῖ ἡ τεχντροπία καὶ ἡ τεχνικὴ νὰ ποικίλῃ, μπορεῖ ὁ Αἰγύπτιος νὰ ἐντυπωσιάζεται ἀπὸ τὴν αἴσθηση τοῦ μεγαλεπήβολου καὶ μνημειακοῦ, ὁ Ἕλληνας ἀπὸ τὴν ἀναλογία καὶ τὴν συμμετρικὴ διάταξη τῶν μερῶν, μπορεῖ ὁ βυζαντινὸς νὰ εἰκονίζει τὸν ἄνθρωπο σὶν ὄργανο ἐξαυλώσεως καὶ πνευματικῆς ἀνατάσεως, ἀλλὰ στὸ βάθος καὶ αὐτὸς καὶ ὁ ἀρχαῖος Ἕλληνας καὶ ὁ Αἰγύπτιος δονοῦνται ἀπὸ τὴν μαγεία τοῦ ὡραίου. Ὡραῖος εἶναι ὁ ταφικὸς ναὸς τῆς Χατσεψούτ, ὡραῖος εἶναι ὁ Παρθενὼν ἢ ὁ Ἑρμῆς τοῦ Πραξιτέλους, ὡραία εἶναι καὶ ἡ σταύρωση τῆς Μονῆς τοῦ Δαφνίου. Ἄλλα τὰ ὑλικά, τὰ μέσα, οἱ προθέσεις, κοινὴ ὅμως ἡ ἔκσταση τῆς ὁμορφιάς.

Τὴν ἴδια ἀναφορικότητα μποροῦμε νὰ κάνωμε στὴν ἀξία τοῦ ἀληθινοῦ. Ὁ Κομφούκιος γυρίζει ἀπὸ πόλη σὲ πόλη, ἐπισκέπτεται μονάρχες, ἔρχεται σ' ἐπαφὴ μὲ διανοούμενους, γιατί διακατέχεται ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς ἀλήθειας καὶ μάλιστα τῆς ἠθικῆς ἀλήθειας. Τὸ ἴδιο φαινόμενο παρατηροῦμε στὸν Σωκράτη ἢ τὸν Πλάτωνα, πού πάσχουν γιὰ τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν βάζουν ἰδεατὸ ὄροσμο τῆς πνευματικῆς τῶν πορείας· «σμικρὸν φροντίσαντες Σωκράτους,

τῆς δὲ ἀληθείας πολὺ δὲ μᾶλλον».

Ἄλλοτε ἡ ἀλήθεια παίρνει τὸ περιεκόμενο μαθηματικοῦ λογισμοῦ, ἄλλοτε τεχνικῶν κατασκευῶν ἢ ὑπερνικήσεως φυσικῶν φαινομένων, ἄλλοτε βαθαίνει μέσα μας καὶ γίνεται αὐτοσυνειδησία· πάντα ὅμως σὲ κάθε πολιτισμὸ γίνεται κεντρικὸς στόχος.

Ἰδιαίτερα τοῦτο φαίνεται στὸ μεταφυσικὸ ἄγχος. Τὸ μυαλὸ ἀναλυτικὰ προχωρεῖ ὥς τις ἔσχατες ἀρχές, ἀναζητεῖ τὴν πρωταρχικὴ ἀλήθεια, «τὸ πρῶτον κινουόν», τὴν πηγὴ τῶν αἰτιῶν. Ὁ ἄνθρωπος ἀγωνίζεται νὰ δώσῃ μιὰ στέρεη λογικὴ ἐπιχειρηματολογία, ποὺ νὰ πείθῃ γιὰ τὴν προέλευση τοῦ κόσμου. Καταλαβαίνει ὅμως πὼς πολλὰς φορὲς γίνεται Σίσυφος. Ἔτσι οἱ μεγάλοι πολιτισμοὶ τείνουν σὲ θρησκευτικότητα.

Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο πὼς φυτῶριο ἀρχικὸ τῆς σοφίας ἦταν ἡ θρησκεία. Ἀπὸ τὴς θρησκείας ξεκίνησαν οἱ φιλοσοφίες. Κι ὅταν ὁ στοχασμὸς πῆρε δική του ἀνάπτυξη καὶ αὐτοτέλεια, πάλι ξαναγύρισε στὴ θρησκεία. Τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου ἔδιναν θεολογικὴ ἐρμηνεία τοῦ κόσμου. Ὁ Σωκράτης ἔδειχνε πὼς κατὰλυνε ἐκείνη τὴ μυθολογία, ἀλλὰ δὲν τὴν καταργοῦσε. Στὴ θέση τῆς ἔστηνε μιὰ θρησκευτικὴ πλατύτερη καὶ βαθύτερη.

Ἀκόμη καὶ ἡ ἐποχὴ μας, ποὺ χρωματίζεται σὲ μεγάλο βαθμὸ σὰν ἄθην, ἔχει τὴν θρησκεία τῆς. Τί εἶναι ὁ ρασιοναλισμὸς ἢ ὁ ἐπιστημονισμὸς παρὰ θέωση τῆς λογικῆς καὶ τῆς γνώσεως; Τί ἄλλο σημαίνει κομμουνισμὸς παρὰ φανατικὴ θρησκευτικὴ προσκόλλησι στὸ Θεό-Κράτος;

Ὁ φροῦδισμὸς πάλι εἶτε σὰν θεωρητικὸ σχῆμα εἶτε σὰν ἐμπορικὴ ἐκμετάλλευση τῆς φιληδονίας τῆς μάζας ὑψώνεται σὲ μέγεθος θρησκευτικοῦ ταμποῦ.

Ἡ θρησκευτικότης, λοιπόν, γίνεται κύτταρο τοῦ πολιτισμοῦ, γιατί εἶναι κύτταρο τοῦ ἀνθρώπου. Μὲ σοφία ἡ σύγχρονη ψυχολογία τοῦ βάθους μᾶς μίλησε γιὰ τὸν ἀρχέτυπο τοῦ Θεοῦ. Καθένας μας ἀργὰ ἢ γρήγορα, θετικὰ ἢ ἀρνητικὰ ἔχει τὴν ἀγωνία τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς λυτρώσεως. Καθένας νιώθει πὼς, ὅσο αἰθέρια κι ἂν γίνῃ ἡ τέχνη του, δὲν θὰ τοῦ δώσῃ τὰ φτερά, γιὰ νὰ πετάξῃ στὸ οὐράνιο ὑπερπέραν, ὅσο διεισδυτικὴ κι ἂν εἶναι ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ λογικὴ του, δὲν θὰ τοῦ προσφέρῃ κάποιο μῆνυμα στὸ ἐρώτημα τοῦ θανάτου.

Ἔτσι ὁ πολιτισμὸς γίνεται τάση πραγματώσεως τῶν ὑπερχρονικῶν ἀξιῶν, ἀκόμη καὶ τῶν οἰκονομικῶν, ποὺ δὲν εἶναι ἡ ρίζα τῶν ἄλλων, ὅπως πίστεψε ὁ μαρξισμὸς. Ἡ οἰκονομικὴ ἀκμὴ σημαδεύεται μὲ τὴν πνευματικὴ ὀριμότητα τῆς φυλῆς ποὺ φτιάχνει πολιτισμὸ. Ἡ πραγμάτωση τῆς οἰκονομικῆς ἀξίας δὲν εἶναι αὐθυπόστασι οὔτε πρωταρχικὴ, ἀλλὰ παράλληλη κι ἐπακόλουθη τῆς ψυχικῆς ρώμης.

Τούτη ὅμως ἡ ἰδέα τῆς πραγματώσεως τῶν ἀξιῶν, δείχνει καὶ μιὰ ἄλλη ἀντίρροπη τάση, ποὺ ἀποδιοργανώνει καὶ διαλύει. Εἶναι παρατηρημένο πὼς μέσα στὰ σπλάγχνα ἐνὸς πολιτισμοῦ ὑπάρχουν ἀντίθετες ἰδέες ποὺ μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου παίρνουν ἐπίδοση καὶ τείνουν στὸν χαλασμὸ καὶ τὴν ἀποδιοργάνωσή του.

Διαπιστώνει κανείς πώς μία μάχη συνάπτεται δημιουργίας και καταστροφής. Στην εποχή του Αύγουστου και του Τιβερίου, περίοδο ήθικης εκλύσεως, παρουσιάζεται καινούργια θρησκεία, που ἐγκλείει μεγαλειώδες ήθικὸ φέγγος, τὴν ἀγάπην. Λίγο ἀργότερα, ὅταν ὁ Χριστιανισμὸς νομιμοποιῇται καὶ γίνεται καθεστῶς, ξεπηδοῦν οἱ διχόνοιοι καὶ οἱ αἵρέσεις. Ἐκεῖ πού θαυμάζεις τὸ δημοκρατικὸ σύστημα τῆς ἀρχαίας Ἀθήνας τοῦ Σόλωνος, τοῦ Κλεισθένους ἢ τοῦ Περικλέους, ἐκεῖ διαπιστώνεις πὼς τὸ ἴδιο σύστημα ἔγινε τὸ σάβανο τῆς ἐλευθερίας.

Μία σκληρὴ, ὠμὴ, ἀνηλεὲς πάλιν γίνεται μέσα στὴν ἱστορία. Πάλιν δημιουργίας καὶ φθορᾶς, ἀκμῆς καὶ παρακμῆς, εἰλικρινείας καὶ κακοπιστίας. Καὶ παρατηρεῖ κανείς πὼς ὅταν ἡ φυλὴ ἢ τὸ ἔθνος ἔχῃ τὴν ὠριμότητα καὶ ψυχικὴ ποιότητα νὰ πραγματώσῃ τις ὑπερχρονικὰς ἀξίες, τότε παίρνει ἀνοδικὴ πορεία καὶ ὁδηγεῖται στὴν ἀκμὴ. Ὅταν ὅμως ἡ ψυχικὴ του συγκρότηση καὶ ἀντοχὴ λυγίσῃ, κάμπτεται καὶ ὁ πολιτισμός.

Ἡ ἴδια λοιπὸν ἡ παρατήρηση τῶν πολιτισμῶν μᾶς φέρνει στὴν ἰδέα ὁμοκέντρων κύκλων, πού ἔχουν ἀκτῖνα διαφορετικοῦ μήκους, ἀλλὰ καὶ κοινὴ περιοχὴ, πού συντίθεται ἀπὸ τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἀξιῶν καὶ ρυθμίζεται ἀπὸ τὴν πάλιν τῆς δημιουργίας καὶ τῆς φθορᾶς, τοῦ καλοῦ καὶ τοῦ κακοῦ.

Μέσα σὲ κάθε πολιτισμὸ ὑπάρχει ἓνας κοινὸς σκοπός, ἡ πραγμάτωσις τοῦ Πολιτισμοῦ, ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ ἀγῶνος γιὰ τὸ ἀξιολογικὰ καλύτερο. Ἄρα ἡ ἱστορία πού δείχνει τοῦτον

τὸν ἀγῶνα εἶναι γεμάτη νόημα.

Τοῦτο φαίνεται πρὸ καθαρὰ, ἂν σκεφθοῦμε τίς τάσεις τῆς φιλοσοφούσης φυσικῆς. Οἱ φυσικοὶ σήμερα βλέπουν τὸ σύμπαν πρὸ πολὺ σὰν μία μεγάλη σκέψη παρὰ σὰν μία μεγάλη μηχανή. Κι ἂν τὸ σύμπαν ἔχῃ νόημα, γιατί δὲν ἔχῃ νόημα καὶ ἡ ἱστορία, πού εἶναι ἓνα ἀγωνιστικὸ πεδίο πραγματώσεως ἀξιῶν.

Ἔτσι ὁ ἐπαγωγικὸς τρόπος ἐρεῦνης μᾶς ἔφερε σὲ μία διασταύρωσιν καὶ σ' ἓνα ἄλλο δρόμο, τὴν παραγωγικὴ θεώρησιν τῆς ἱστορίας. Ὁ Χριστιανισμὸς *a priori* μᾶς ἔλεγε πὼς μέσα μας καὶ γύρω μας ὑπάρχει διχασμὸς καὶ διαμάχη τοῦ κατώτερου πρὸς τὸ ἀνώτερο, τοῦ γήινου πρὸς τὸ οὐράνιο, πὼς ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν δυνατότητα καὶ τὸ χρέος γιὰ τὴν μάχην τῆς ἐνότητος τοῦ πνεύματος, τὴν μάχην τῆς θεώσεως.

Οἱ διάφοροι πολιτισμοὶ μπορεῖ νὰ πεθαίνουν, ἀλλ' ὁ Πολιτισμὸς προχωρεῖ διαρκῶς σὲ νέες κατακτήσεις. Ὁ ἄνθρωπος ὅλο καὶ πρὸ πολὺ γίνεται πλούσιος σὲ πείρα, ἀναζητήσεις καὶ ἐπιτεύξεις. Καταλαβαίνει πὼς οἱ δυνατότητες ὑπερνικήσεως τῆς ἀποδιοργανώσεως καὶ τῆς φθορᾶς εἶναι μεγαλύτερες. Ἡ αὐτοσυνειδησία του ὠριμότερη τώρα τὸν ὁδηγεῖ σὲ βεβαιότερες ψηλαφήσεις. Μέσα του βρίσκει τὴν ἀλήθεια, τὴν ὁμορφιά, τὸ ἥθος σὰν κρουνοὺς εὐτυχίας. Ὁ Θεὸς δὲν ἤλθε μόνο ἀπ' ἔξω μας, ἀλλὰ εἶναι καὶ μέσα μας. Χρειάζεται ὅμως ἀγῶνας γιὰ τὴν προσέγγισή μας στὴν φωτεινὴ τούτη πηγὴ, πού λούζεται στὴν ἐλευθερίαν καὶ τὴν ἀγάπην.

«ΠΑΙΔΕΙΑ ΜΟΝΟΝ ΕΣΤΙΝ ΑΓΑΘΟΝ»

του **Διονύση Κ. Μαγκλιβέρα**,
Καθηγητῆ Κοινωνιολογίας - Συγγραφέα

1. Τὸ πρόβλημα

Οἱ Ἕλληνες, στὴ μεγάλη μας πλειονότητα, δὲν ἔχουμε ἀκόμη ἀντιληφθεῖ ὅτι βρισκόμαστε μεθοδικὰ μεταλλαγμένα στὴν ἐποχὴ τῆς παγκοσμιοποίησης. Δὲν ἔχουμε ἐμβαθύνει στὸ ὅτι ἡ ἱστορικὴ μας ἐπιβίωση καὶ ἡ συνέχειά μας ὡς ἔθνος θὰ κριθοῦν ὄχι πιά μὲ τὰ μέτρα ποὺ γνωρίζαμε μέχρι σήμερα ἀλλὰ μὲ ἄλλα ποὺ ἐξαρτῶνται καὶ προκύπτουν ἀπὸ τὴν εἰσβολὴ τῶν ἀλλαγῶν καὶ τῶν ρυθμῶν τῆς παγκοσμιοποίησης σὲ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς. Ἀκόμα καὶ οἱ λίγοι Ἕλληνες ποὺ ἔχουμε συνειδητοποιήσει τὴν ἀπειλητικὴ πραγματικότητα ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ δημιουργία τοῦ «παγκόσμιου χωριοῦ» διαπιστώνουμε ὅτι ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, καὶ φυσικὰ γενικότερα ὁ λαός, εἴμαστε ψυχικὰ καὶ πρακτικὰ ἐντελῶς ἀνέτοιμοι γιὰ νὰ ἀντεπεξέλθουμε στοὺς μὲ γοργοὺς ρυθμοὺς καθιερούμενους κανόνες τῆς παγκοσμιοποίησης.

Ἡ ἀντιμετώπιση τῆς παγκοσμιοποίησης δὲν σημαίνει κατὰ κανένα τρόπο ὅτι θὰ ἀντιπαθοῦμε σ' αὐτὴ, ἀφοῦ κάτι τέτοιο εἶναι πρακτικὰ ἀνέφικτο. Δὲν σημαίνει, ἐπίσης, ὅτι μποροῦμε νὰ πορευθοῦμε μὲ τὴ γνωστὴ βολικὴ βραδύτητα, βραδύνοια καὶ βραδυγλωσσία, ποὺ ἐπιδεικνύει στὰ σημαντικὰ θέματα τῶν κοσμοϊστορικῶν ἀλλαγῶν ἡ κάθε λογῆς ἡγεσία μας, οὔτε μὲ τοὺς εὐκολοὺς - καὶ γι' αὐτὸ ἔωλους - ἀφορισμοὺς ὅτι «οἱ ξένοι ἐπιβουλεύονται τὴν Ἑλλάδα». Τώρα χρειάζεται, μὲ βῆμα ταχύ, μὲ σύστημα μελετημένο καὶ μὲ μυαλὸ καθαρὸ νὰ προσλάβουμε τὶς παραμέτρους τῆς νέας πραγματικότητας καὶ νὰ συμμετάσχουμε δημιουργικὰ στὶς προκλήσεις τοῦ νέου κόσμου ποὺ νοσηματοδοτεῖται ἀπὸ πρωτόγνωρες ἀντιλήψεις. Ἕνας νέος κόσμος συγκροτεῖται, μία νέα σελίδα τῆς παγκόσμιας ἱστορίας ἥδη ἔχει ἀρχίσει νὰ γράφεται, ἕνας νέος νόμος συστηματικὰ ἐπιβάλλεται σὲ πλανητικὰ σχεδὸν ἐπίπεδα. Μία νέα ἀλήθεια -

είτε τὸ θέλουμε, είτε δὲν μᾶς ἀρέσει - οἰκοδομεῖται στὴ διεθνῇ κοινότητα, στηριγμένη ὅχι στὸ τέλος τῶν ἰδεολογιῶν ἀλλὰ τῶν ἰδεολόγων. Μέσα, λοιπόν, σ' αὐτὴ τὴν πραγματικότητα χρειάζεται νὰ τοποθετήσουμε τὴ θέση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

2. Κανόνες ἡ τυποποιημένη ὁμοιομορφία

Τὰ ἀποτελέσματα τοῦ κατακλυσμικοῦ νεωτερισμοῦ, πὺλ κλυ- λυπτεῖ ἀνεξέλεγκτα χῶρες καὶ λαούς, δὲν παρουσιάζονται μόνο στὴν ἀπώλεια τῆς ἰδιοπροσωπείας τῶν πολιτισμῶν, στὶς ἀλλαγές τῶν παραδοσιακῶν ἀρχῶν τῆς ζωῆς, στὴν ἐπικράτηση καινοφανῶν καθοριστικῶν δεδομένων στὸ Διεθνὲς Δημόσιο Δίκαιο (π.χ. «ὑπέρβαση τῶν ἐθνῶν», ἀναδιάταξη συνόρων, ἀποδυνάμωση κανόνων, ἀνακαθίερση ἀπόλυτου φορμαλισμοῦ στὰ θεμελιώδη οἰκονομικά δεδομένα. Οἱ ἀπολήξεις τοῦ νεωτερισμοῦ τῆς παγκοσμιοποίησης ἐκφράζονται καθημερινά, γίνονται περισσότερο ὁρατὲς στὴ μεταβολὴ τοῦ τί τρῶμε, πῶς ντυνόμαστε, πῶς ψυχαγωγούμε, γενικὰ στὸν τρόπο διαβίωσης πὺλ ἀκολουθοῦμε. Ἡ ἀνάδειξη τῆς οἰκονομίας τῆς ἀγορᾶς σὲ παγκόσμιο οἰκονομικὸ σύστημα μᾶς ἔχει ὁδηγήσει μέσω τῆς ὁμοιογενοῦς πληροφόρησης ἀπὸ τὰ ΜΜΕ καθὼς καὶ τῆς διαφήμισης στὸ νὰ καταναλώνουμε καθημερινὰ στερεότυπα προϊόντα, νὰ ντυνόμαστε μὲ ὁμοιόμορφα ροῦχα, νὰ ἀκούμε τυποποιη-

μένη μουσική, νὰ βλέπουμε τὶς ἴδιες παγκόσμιες «ἐπιτυχίες» στὸ θέατρο καὶ στὸν κινηματογράφο (σὲ ὁμοιόμορφες, σιγὰ σιγὰ, ὁπτικὰ κι ἀκουστικὰ αἴθουσες), νὰ πυκνώνουμε τὶς τάξεις τῶν πειθαρχικῶν πελατῶν τῶν παγκοσμιοποιημένων ἐταιριῶν προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν. Ἡ πειθαρχία τῆς ὁμοιομορφίας ἐπικρατεῖ στὰ γοῦστα, στὶς προτιμήσεις, στὶς ἀπαιτήσεις. (Ἴσως ἀργότερα ἀπαιτηθεῖ ἡ ἀντίστοιχη πειθαρχία καὶ στὴ σκέψη, κατὰ τρόπο περισσότερο βάρβαρο κι ἀπόλυτο ἀπ' ὅ,τι τὴν ἐπιχείρησε ὁ «ὑπαρκτὸς σοσιαλισμός» ἢ τὴν περιέγραψε ὁ Ὁργουέλ. Μόνον πὺλ τότε δὲν θὰ ὑπάρχουν ἴσως δυνάμεις γιὰ νὰ ἀντισταθοῦν...).

3. Τὰ μέσα τῆς παγκοσμιοποίησης

Τὰ μέσα πὺλ χρησιμοποιοῦνται στὴν παγκοσμιοποίηση εἶναι διαφορετικὰ ἀπὸ τὰ μέχρι σήμερα καθιερωμένα, ὅπως ἐπίσης μερικὰ παλαιὰ ἔχουν ἀλλάξει περιεχόμενο.

Ὁ βασικὸς στόχος τώρα εἶναι ἡ ἐξασφάλιση κέρδους μέσω τῆς μαζικῆς ὑπερκατανάλωσης. Ὁχι τοῦ γνωστοῦ λογικοῦ ἀποτελέσματος οἰκονομικοῦ παιχνιδιοῦ ἀλλὰ τεράστιων κερδῶν πὺλ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἐγκαθίδρυση τῆς μορφῆς τῆς ἐλεύθερης ἀγορᾶς, μὲ ἀποτέλεσμα τὴ μονοπωλιακὴ διαχείριση τομέων τῆς οἰκονομίας (καὶ κατ' ἐπέκταση τοῦ κράτους καὶ τῆς κοινωνίας, φτάνοντας ἔτσι μέχρι τὶς συνθηκὲς ζωῆς

του κάθε ανθρώπου).

Για να επιτευχθεί ο στόχος αυτός η πρώτη ύλη είναι η πληροφορία, η εξεύρεση δηλαδή του αποτελεσματικότερου τρόπου για την πρόσβαση στην πληροφόρηση. Η δύναμη που προέρχεται από την παραγωγή και διαχείριση των αυτών πληροφοριών είναι κατά πολύ ισχυρότερη και οικονομικά πολύ περισσότερο συμφέρουσα από την κατασκευή προϊόντων ή την εκμετάλλευση οικονομικών στοιχείων. Όπως αναφέρεται, το σύγχρονο «αντικείμενο της γνωστικής έπιστήμης δεν είναι μόνο ο άνθρωπος αλλά τα πληροφοριολογικά (informavores) γενικά. Δηλαδή, κάθε σύστημα, τεχνητό ή έμβιο, που επεξεργάζεται πληροφορίες και οικοδομεί νοήματα».

Το δεύτερο κυρίαρχο στοιχείο είναι ο χρόνος. Η συμβατική έννοια του χρόνου έχει πια καταρρεύσει. Η άμεση αμφίδρομη επικοινωνία (μέσω τηλεόρασης, διαδικτύου, e-mail, fax, της διαδικτυακής ψηφιακής τηλεόρασης) έχει δώσει νέο περιεχόμενο στην έννοια του χρόνου: μιλάμε πια για τον μή-χρόνο.

Το ίδιο, σε άλλη φυσικά διάσταση, έχει συμβεί και με τον χώρο. Οι αποστάσεις σχεδόν καταργούνται, η γεωγραφία δεν έχει σημασία, δεν αποτελεί πια καθοριστικό παράγοντα. Όσα μέχρι τώρα βασιζόνταν στα γεωγραφικά όρια παύουν να έχουν αξία. Βρισκόμαστε στο τέλος της γεωγραφίας. Οι άνθρωποι μπορούν λογισμικά να βρίσκονται, με εύκο-

λία και άνεση, παντού. Η μέχρι τώρα όφειλόμενη σε τεχνικές αιτίες περιορισμοί στις επιλογές έχουν αντικατασταθεί από την άνοιχτη πρόσβαση σε κάθε επιθυμητό, ανά πάσα στιγμή, σε όλα τα σημεία της γης. Άνθρωποι που βρίσκονται χιλιάδες μίλια μακριά, άγνωστοι σε μας, μπορούν όποτε θέλουν να γίνουν πρωταγωνιστές της δικής μας ζωής, χωρίς - μάλιστα - τη θέλησή μας.

Οι κοινωνικές αξίες, τα πολιτισμικά νοήματα, οι ιστορικές αναγκαιότητες, μεταβάλλονται. Τα νέα «οικοσυστήματα» (χρησιμοποιώ τον όρο επεκτατικά, συμβολικά) οδηγούν σε απροσδιόριστες παρορμήσεις. Οι ισοτιμίες μεταξύ λαών έχουν τώρα διαφορετικούς δείκτες. Άνεξελεγκτες, ασύντακτες δυνάμεις διαμορφώνουν τις κοινωνίες και την παγκόσμια κοινότητα. Οι προτεραιότητες του σημερινού κόσμου της παγκοσμιοποιημένης έκβιομηχάνισης οδηγούν στην αύξανόμενη οικονομικοκοινωνική ανισότητα των λαών και στην ψυχολογική κρίση που προκύπτει από την αίσθηση της αδυναμίας του πολίτη, που μέχρι τώρα θεωρούσε τον έαυτό του ως αυτόρρη. Γινόμαστε ουσιαστικά λιγότερο έλευθεροι, ή dignitas humana - που έπίπωνα κτίστηκε μέσα στους αιώνες - χάνει αντί να κερδίζει από την νέα εποχή.

Είναι τέτοιοι και τόσοι οι κίνδυνοι από τον φονταμενταλισμό της αγοράς, ώστε διεθνώς προβληματίζονται για το πώς θα κατορθωθεί να έλεγχθούν οι τυχόν άνεξελεγκτες

συνέπειες για τη διεθνή οικονομική, πολιτική και κοινωνική σκηνή. Κι ανθρωπιστική, θα προσέθετα...

4. Η συνεισφορά του Έλληνισμού

Σ' όλο το διάστημα που διανύθηκε στην ιστορία της ανθρωπότητας, από την εποχή της κλασικής Ελλάδας μέχρι τη σημερινή, η συμβολή του ελληνισμού υπήρξε κυρίως πνευματική, πολιτισμική. Οί κοινωνικές, οί πολιτικές, οί ανθρωπιστικές ιδέες, πάνω στις οποίες στηρίχτηκε ο δυτικός πολιτισμός έχουν τις ρίζες τους στον ελληνικό πολιτισμό, όπως αυτός διατυπώθηκε είτε στην αρχική μορφή του είτε στην μετεξελικτική εκείνου της ανατολικής λεκάνης της Μεσογείου ή της ρωμαϊκής παραμέτρου. Ο ελληνικός πολιτισμός καθοδήγησε τον *homo sapiens* σ' ένα τέτοιο ανώτερο ήθικό, φυσικό και πνευματικό επίπεδο, ώστε να γίνει πολίτης, να καταστεί «συμμεταρρούσης της συνειδήσεως» πνευματική παρουσία.

Ο ελληνικός πολιτισμός, κατά συνέπεια, υπήρξε γενεσιουργός ολόκληρου του δυτικού πολιτισμού, προχώρησε όμως και πέρα από αυτόν, αφού και σήμερα ακόμη οί στόχοι των οραμάτων υπανάπτυκτων λαών σε περιοχές της Ασίας και της Αφρικής προς τα αξιώματα που σπρίζουν τον πολιτισμό της Δύσης αποβλέπουν. Άρα, *de facto* ο ελληνικός πολιτισμός έχει ήδη έμπρακτα υπη-

ρετήσει την παγκοσμιότητα μέσω των βασικών αρχών, ιδεών, ιδεωδών, αξιών, κανόνων που βρίσκονται στη βάση των σύγχρονων κοινωνιών.

Αυτή η από αιώνων συνεισφορά της Ελλάδας όριοθετεί, κατά την άποψή μου, και τους τομείς εκείνους με τους οποίους θα μπορέσουμε οί σημερινοί - και κυρίως οί αύριανοί Έλληνες - να συμμετάσχουμε καθοριστικά στην εποχή της παγκόσμιας συλλογικότητας: πρόκειται για τους τομείς που έχουν σχέση με τον πολιτισμό· ως πολιτισμό δε θεωρώ το νόημα της ζωής που προκύπτει από την ιεράρχηση των αναγκών του βίου ώστε να αναπτύσσονται οί ικανότητες του ανθρώπου και να εξασφαλίζεται ή άνοδος του κοινωνικού επιπέδου μέσα σε ένα αισθητικό περιβάλλον.

Κανένας χέφρονας Έλληνας δεν θα μπορούσε να διατυπώσει τη θέση ότι το μικρό ελληνικό έθνος θα συμβάλει κατά τρόπο καθοριστικό στις παγκόσμιες εξελίξεις της επιστήμης, της τεχνολογίας κλπ. ή με την ανταγωνιστικότητα της εθνικής μας οικονομίας. Ο ρόλος, ή μοίρα, ή λογική προσφορά των Ελλήνων βρίσκεται στο πολιτισμικό πεδίο. Στο να διδάξουμε και να προβάλουμε τις πολιτισμικές αξίες της ζωής, ώστε να αποφευχθεί ή πολτοποίηση της πολιτιστικής ταυτότητας που οδηγεί στην κοινωνική διάβρωση.

Σε δηλώσεις του, τον Σεπτέμβριο του 1999, ο γενικός γραμματέας του ΟΗΕ Κόφι Ανάν καθόρισε ότι: «Στη σημερινή εποχή της παγκοσμιοποι-

νης χρειάζονται δεσμεύσεις σε παγκόσμιο επίπεδο. Σε πολλές περιπτώσεις προκλήσεων με τις οποίες έρχεται αντιμέτωπη η ανθρωπότητα, το συλλογικό συμφέρον ταυτίζεται με το έθνικό». Οί απόψεις αυτές, αν έξειδικευθούν, οδηγούν σε μία ρεαλιστική κατεύθυνση των έθνικών μας επιδιώξεων που δεν μπορούν να είναι άλλες από το να αναπτυχθεί, ανανεούμενη όμως, στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία η ελληνική πολιτιστική κληρονομιά.

Για να επιτευχθεί ένας τέτοιος «μέγας και πρώτος» έθνικός στόχος, για να καταστεί αυτή η προοπτική ως η νέα μεγάλη ιδέα του Έλληνισμού, είναι απαραίτητο να υπάρξει συλλογική ανάκαμψη στα θέματα της παιδείας, της εκπαίδευσης, της γλώσσας, γενικά της ελληνικής πολιτιστικής ατεπίνγωσης. Χρειάζεται να ξανασκύψουμε χωρίς παραταξιακές άγκυλώσεις, κομματικές ναρκοθετήσεις, προσωποπαγείς απαιτήσεις, φτωχοπροδρομικές απομιμήσεις στο μόνο μέγα θέμα, εκείνο της Παιδείας, γιατί «Παιδεία μόνον έστιν άθάνατον καί θεϊον» (Πλούταρχος, «Περί παιδων άγωγής», VIII). Νά ξαναβρούμε τις δυνάμεις του Έλληνισμού, να τις ανασυντάξουμε και να τις οδηγήσουμε στην καρποφορία που ποτέ δεν έγκατέλειψε τον ελληνικό νοϋ. Νά προχωρήσουμε δηλαδή με δεδομένο ότι αν ο Έλληνισμός μπορεί να δι-

εκδικήσει και να διαδραματίσει ένα ρόλο ανάμεσα στις όποιες δυνάμεις κατευθύνουν την παγκοσμιοποίηση, ο ρόλος αυτός βρίσκεται στο πεδίο του πολιτισμού.

Βέβαια, στην κατάσταση στην όποία βρίσκεται σήμερα η Παιδεία μας, ούτε αυτό το ρόλο μπορούμε να διαδραματίσουμε. Πρίν, λοιπόν, παραδοθούμε άμαχητί στην άπειλητική, αναπόφευκτη παγκοσμιοποίηση, ας άπελευθερωθούμε από τις δικές μας έγγενεις άδυναμίες, ας παραμερίσουμε τη δική μας έκνευριστική άδιαφορία, ας άντιπαχθούμε στο άπελπιστικό τέλμα του εκπαιδευτικού μας κατήφορου, ας λειτουργήσουμε με την «ήθική της προσωπικής ευθύνης» (Μάξ Βέμπερ), ας άφουγκραστούμε την παγκόσμια έπικαιρική κοσμοαντίληψη, ώστε να παράγουμε νέες πολιτισμικές ιδέες μέσα στη συνεχώς παγκοσμιοποιούμενη Παιδεία. Ό ψυχισμός των Έλλήνων είναι πάντα ισχυρός, όσο κι αν σήμερα φαίνεται άλλοτριωμένος σε καθολική ύπνωση. Το πρόβλημα είναι ποιός θα θέσει ξανά σε δημιουργική λειτουργία την πνευματική ούσία (την *res cogitane* του Καρτέσιου) του Έλληνισμού. Ποιός θα μάς συνεγείρει ώστε να γίνει πράξη η πάνσοφη άποψη του Φράνσις Μπέικον ότι «η γνώση είναι δύναμη». Ή μόνη, ίσως, άέναα σταθερή δύναμη στην παγκοσμιοποιημένη κοινωνία...

BYZANTINO ΣΑΛΕΝΤΟ

της Παν. Αλειφέρη,
Φιλολόγου

Βυζαντινό Σαλέντο (με το φακό της Φωτεινής Καϊμάκη) ονομάζεται η έκθεση που φιλοξένησε το Βυζαντινό Μουσείο από τις 4-10-2012 ως τις 15-1-2013. Το Μουσείο άνοιξε τις πόρτες της Villa Ilissia, ενός από τα ωραιότερα κτίρια της Αθήνας του 19ου αιώνα, για να αναδείξει τον χριστιανικό πολιτισμό του Σαλέντο. Στον ανακαινισμένο χώρο του παρουσιάστηκε πλούσιο φωτογραφικό υλικό με τοιχογραφίες από τις λαξευτές εκκλησίες και τα μοναστικά κέντρα της περιοχής.

Η πεδιάδα του Σαλέντο βρέχεται από τη θάλασσα του Ιονίου και της Αδριατικής. Περιλαμβάνει τη σύγχρονη περιφέρεια του Λέτσε και τμήματα των περιφερειών του Μπρίντζι και του Τάραντα. Η λαξευτή εκκλησία της Αγίας Χριστίνας και της Αγίας Μαρίνας αποτελεί την πιο σημαντική εκκλησία του Σαλέντο. Ο ναός ιστορήθηκε ανάμεσα στο 10ο και 11ο αι. μ.Χ. κατά τη διάρκεια της βυζαντινής κυριαρχίας στην περιοχή (876-1071), κάτω όμως από το ζωγραφικό στρώμα του 10ου αι. υπάρχει παλαιότερη διακόσμηση. Οι τοιχογραφίες μαρτυρούν την ύπαρξη μιας βαθιά θρησκευόμενης κοινότητας. Ξεχωρίζει η τοιχογραφία του Ευαγγελισμού με τον Χριστό ένθρονο (959), ενώ σώζονται και τα ονόματα των αγιογράφων, Θεοφύλακτου και Ευστάθιου. Ο ναός του Αγίου

Πέτρου στο Ότραντο, τέλη του 10ου αι. μ.Χ., είναι βυζαντινός και σήμερα γίνονται εργασίες αναστήλωσης.

Σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι μοναστικές κοινότητες της περιοχής (10ος-15ος αι. μ.Χ.), καθώς από πολύ νωρίς λειτούργησαν ως αντιγραφικά εργαστήρια. Στη Μονή του Αγίου Νικολάου Casole (Λέτσε) τον 13ο αι. έδρασε μεταξύ άλλων ο ηγούμενος Nettario di Casole, άνθρωπος των γραμμάτων, συλλέκτης βιβλίων, συγγραφέας θεολογικών μελετών και χορηγός μιας ομάδας ποιητών. Η μονή λειτούργησε επίσης ως σχολείο οικοτρόφων για δωρεάν εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας.

Στη λαξευτή εκκλησία της Υπαπαντής Candelora, Τάραντας, υπάρχει η μοναδική τοιχογραφία που εικονίζει την Παναγία με τον Χριστό ως παιδί που κρατεί καλάθι. Εικάζεται ότι συμβολίζει τον Ιησού που προσφέρει πνευματική τροφή, καθώς σε μια παρόμοια παράσταση του ναού της Παναγίας στην Πριζρένη (Κόσοβο), ο Χριστός με καλάθι συνοδεύεται από την επιγραφή «Ο Τροφοδότης».

Ο Άγιος Στέφανος στο Soleto χρονολογείται στα τέλη του 14ου αι. μ.Χ. Στην εκκλησία αυτή παρουσιάζεται η μορφή του Χριστού με εκκλησιαστικό ένδυμα να ευλογεί τα τίμια δώρα και συνοδεύεται από την επιγραφή «Σοφία, ο Λόγος του Θεού».

(συνεχίζεται στη σελίδα 62)

Φιλιππησίους β', 1-11

ΠΑΡΑΚΛΗΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΝΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΧΡΙΣΤΙΑΝΩΝ
Ο ΧΡΙΣΤΟΣ ΠΡΟΤΥΠΟ ΑΥΤΑΠΑΡΝΗΣΕΩΣ

Κείμενο

Εἴ τις οὖν παράκλησις ἐν Χριστῷ, εἴ τι παραμύθιον ἀγάπης, εἴ τις κοινωνία Πνεύματος, εἴ τις σπλάγχνα καὶ οἰκτιρμοί, πληρώσατέ μου τὴν χαράν, ἵνα τὸ αὐτὸ φρονῆτε, τὴν αὐτὴν ἀγάπην ἔχοντες, σύμψυχοι, τὸ ἐν φρονοῦντες, μηδὲν κατὰ ἐριθείαν ἢ κενοδοξίαν, ἀλλὰ τῇ ταπεινοφροσύνῃ ἀλλήλους ἡγούμενοι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν. Μὴ τὰ ἑαυτῶν ἕκαστος σκοπεῖτε, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐτέρων ἕκαστος. Τοῦτο γὰρ φρονεῖσθω ἐν ὑμῖν ὁ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἄρπαγμόν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσε μορφὴν δούλου λαβὼν, ἐν ὁμοιώματι ἀνθρώπων γενόμενος, καὶ σχήματι ἐρεθείς ὡς ἄνθρωπος ἐταπείνωσεν ἑαυτὸν γενόμενος ὑπήκοος μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσε καὶ ἐχαρίσατο αὐτῷ ὄνομα τὸ ὑπὲρ πάντων ὄνομα, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνυ

κάμψη ἐπουρανίων καὶ ἐπιγείων καὶ καταχθονίων, καὶ πάντα γλῶσσα ἐξομολογήσεται ὅτι Κύριος Ἰησοῦς Χριστὸς εἰς δόξαν Θεοῦ πατρὸς.

Μετάφραση

Στὸ ὄνομα λοιπὸν τῆς παρρηγορίας ποὺ μποροῦν νὰ δώσουν οἱ Χριστιανοὶ ὁ ἕνας στὸν ἄλλο λόγῳ τῆς κοινωνίας τους μὲ τὸν Χριστό· στὸ ὄνομα τῆς παρρηγορίας ποὺ προέρχεται ἀπὸ τὴν ἀγάπην· ἐὰν μετέχετε κι ἐσεῖς στὸ Ἅγιον Πνεῦμα καὶ ἀπολαύσατε τὰ χαρίσματά του· ἐὰν ἔχετε εὐσπλαχνία καὶ οἰκτιρμοὺς καὶ μὲ συμπονᾶτε γιὰ ὅσα ὑποφέρω τώρα, γεμίστε ὅλη μου τὴν καρδιὰ μὲ ὅση χαρὰ μπορεῖ νὰ αἰσθανθεῖ. Καὶ θὰ γεμίσει ἡ καρδιά μου χαρά, ἂν φροντίσετε νὰ ἔχετε ὅλοι τὰ ἴδια φρονήματα καὶ ἰδανικά. Αὐτὸ θὰ τὸ πετύχετε, ἂν ἔχετε μεταξὺ σας τὴν ἀγάπην στὸν ἴδιο βαθμὸ ὅλοι, κι ἂν γίνεστε ὅλοι μία ψυχὴ, ἔχοντας πληρὴ συμφωνία μεταξὺ σας, ἔχοντας

ὅλοι ἓνα φρόνημα, χωρὶς νὰ φρονεῖτε ἢ νὰ κάνετε τίποτε ἀπὸ φαρτριάσμο, ἀντιζηλία ἢ κενοδοξία. Ἀλλὰ μὲ τὴν ταπεινοφροσύνη νὰ θεωρεῖ ὁ καθένας σας ὅλους τοὺς ἄλλους ἀνώτερους ἀπ' τὸν ἑαυτό του, κι ἔτσι νὰ τοὺς σέβεται καὶ νὰ τοὺς τιμᾷ.

Μὴν ἐπιδιώκετε ὁ καθένας τὰ συμφέροντά του ἢ ἐκεῖνα ποὺ ἀρέσουν στὸν ἑαυτό του, ἀλλὰ ἂς ἐπιζητεῖ ὁ καθένας καὶ τὰ συμφέροντα τῶν ἄλλων. Ἐφόσον δηλαδὴ εἴστε μαθητὲς καὶ δοῦλοι τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, πρέπει νὰ μιμηθεῖτε τὴν ταπείνωση καὶ τὴν αὐταπάρνησή του. Ἄς ὑπάρχει λοιπὸν μέσα σας αὐτὸ τὸ φρόνημα τῆς ταπείνώσεως καὶ αὐταπαρνήσεως ποὺ εἶχε κι ὁ Ἰησοῦς Χριστός. Ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς δηλαδή, ἂν καὶ εἶχε τὴν ἴδια οὐσία καὶ φύση μὲ τὸν Θεὸ Πατέρα καὶ ὡς ἀπαράλλακτη καὶ ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ Θεοῦ εἶχε τὴ μορφὴ καὶ τὴ φύση τοῦ Θεοῦ, δὲν θεώρησε τὴν ἰσότητά του μὲ τὸν Θεὸ Πατέρα ἀποτέλεσμα ἀρπαγῆς. Διότι ἐὰν ἦταν ἀποτέλεσμα ἀρπαγῆς, δὲν θὰ τολμοῦσε νὰ τὸ ἀποθέσει, ἀπὸ φόβο μήπως τὸ χάσει. Ἀλλὰ κένωσε τὸν ἑαυτό του συγκαλύπτοντας καὶ κρύβοντας γιὰ κάποιο διάστημα τὴ δόξα καὶ τὸ μεγαλεῖο τῆς θε-

ότητός του. Πῆρε μορφὴ δούλου καὶ ἐγίνε ὅμοιος μὲ τοὺς ἀνθρώπους. Κι ἐνῶ παρουσιάστηκε μὲ τὴν ἐξωτερικὴ ὄψη τοῦ ἀνθρώπου, δὲν ἦταν μόνον ἄνθρωπος, ὅπως φαινόταν, ἀλλὰ ἦταν συγχρόνως καὶ Θεός. Καὶ ταπείνωσε τὸν ἑαυτό του δείχνοντας τέλεια ὑπακοὴ μέχρι θανάτου, καὶ μάλιστα θανάτου σταυρικοῦ, ποὺ εἶναι ὁ πλέον ὀδυνηρὸς καὶ ἀτιμωτικὸς θάνατος.

Γιὰ τὴν ταπείνωση λοιπὸν καὶ τὴν ὑπακοὴν τοῦ αὐτῆ ὁ Θεὸς τὸν ὑπερύψωσε καὶ ὡς ἄνθρωπο καὶ τοῦ χάρισε ὄνομα, τὸ ὄνομα Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, ποὺ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ἄλλο ὄνομα. Τὸν ὑπερύψωσε, ὥστε στὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ νὰ γονατίσουν ταπεινὰ καὶ νὰ τὸν προσκυνήσουν λατρευτικὰ καὶ οἱ ἄγγελοι στὸν οὐρανὸ καὶ οἱ ἄνθρωποι στὴ γῆ καὶ οἱ ψυχὲς τῶν νεκρῶν στὰ καταθόνια· ἀλλὰ κι αὐτὰ τὰ δαιμονικὰ ὄντα ποὺ εἶναι στὰ καταθόνια μὲ τρόπο νὰ ὑποκλιθοῦν μπροστὰ στὸ μεγαλεῖο του. Κι ἔτσι κάθε γλῶσσα νὰ ὁμολογήσει φανερά, δυνατὰ καὶ ξεκάθαρα ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς εἶναι Κύριος. Καὶ μὲ τὴν ὁμολογία αὐτὴ καὶ τὴν ἀναγνώριση τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς Κυρίου θὰ δοξάζεται ὁ Θεὸς Πατὴρ.

ΑΓ. ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Η «ΠΑΙΔΕΥΣΗ» ΕΙΝΑΙ ΤΟ ΠΡΩΤΟΝ ΑΓΑΘΟΝ

Κείμενο

Οἶμαι πᾶσιν ἀνωμολογῆσθαι τὸν νοῦν ἐχόντων παιδεύσιν τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν εἶναι τὸ πρῶτον· οὐ ταύτην μόνην τὴν εὐγενεστέραν καὶ ἡμετέραν, ἢ πᾶν τὸ ἐν λόγοις κομψὸν καὶ φιλότιμον ἀτιμάζουσα μόνης ἔχεται τῆς σωτηρίας καὶ τοῦ κάλλους τῶν νοουμένων· ἀλλὰ καὶ τὴν ἔξωθεν, ἣν οἱ πολλοὶ Χριστιανῶν διαπύουσιν ὡς ἐπίβουλον καὶ σφαλερὰν καὶ Θεοῦ πόρρω βάλλουσαν, κακῶς εἰδότες. Ὡσπερ γὰρ οὐρανὸν καὶ γῆν καὶ ἀέρα, καὶ ὅσα τούτων, οὐκ ἐπειδὴ κακῶς τινες ἐξειλήφασιν, ἀντὶ Θεοῦ τὰ τοῦ Θεοῦ σέβοντες, διὰ τοῦτο περιφρονητέον· ἀλλ' ὅσον χρήσιμον αὐτῶν καρπούμενοι πρὸς τε

ζωὴν καὶ ἀπόλαυσιν ὅσον ἐπικίνδυνον διαφεύγομεν...· οὕτω καὶ τούτων τὸ μὲν ἐξεταστικὸν τε καὶ θεωρητικὸν ἐδεξάμεθα· ὅσον δὲ εἰς δαίμονας φέρει καὶ πλάνην καὶ ἀπωλείας βυθόν, διεπύσαμεν· ὅτι μὴν καὶ ἐκ τούτων πρὸς θεοσέβειαν ὠφελήμεθα, ἐκ τοῦ χειρόνος τὸ κρεῖπτον καταμαθόντες καὶ τὴν ἀσθένειαν ἐκείνων ἰσχὺν τοῦ καθ' ἡμᾶς λόγου πεποιημένοι. Οὐκ οὖν ἀτιμαστέον τὴν παιδεύσιν, ὅτι τοῦτο δοκεῖ πῖσιν, ἀλλὰ σκαιοὺς καὶ ἀπαιδεύτους ὑποληπτέον τοὺς οὕτως ἔχοντας.

(Ἀπὸ τὸν ἐπιτάφιο λόγο τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου σὺν Μ. Βασίλειο, Ε. Π. 36, 508-509)

Μετάφραση

Νομίζω πώς έχει γίνει παραδεκτὸ ἀπ' ὅλους τοὺς συνετοὺς ἀνθρώπους ὅτι ἡ παιδεία εἶναι τὸ πρῶτο ἀπὸ τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἔχουμε· καὶ ὄχι μόνο ἡ χριστιανική μας παιδεία, ποὺ εἶναι ἡ ἐκλεκτότερη καὶ ἐπιδιώκει τὴ σωτηρία καὶ τὸ κάλλος τῶν θείων πραγμάτων, τὰ ὅποια μόνο μὲ τὸν νοῦ συλλαμβάνονται· ἀλλὰ καὶ ἡ ἐξωχριστιανικὴ παιδεία, τὴν ὁποία πολλοὶ χριστιανοί, ἔχοντας σχηματίσει λανθασμένη ἀντίληψη γι' αὐτήν, τὴν περιφρονοῦν, ἐπειδὴ, λέγουν, κρύβει δόλιους σκοπούς, εἶναι ἐπικίνδυνη καὶ ἀπομακρύνει ἀπὸ τὸν Θεό. Γιατί ὅπως ἀκριβῶς δὲν πρέπει νὰ περιφρονοῦμε τὸν οὐρανό, τὴ γῆ καὶ τὸν ἀέρα, καὶ ὅσα ὑπάρχουν σ' αὐτά, ἐπειδὴ μερικοὶ ἔχουν σχηματίσει λανθασμένη ἀντίληψη, καί, ἀντὶ νὰ λατρεύουν τὸν Θεό, λατρεύουν τὰ δημιουργήματά Του· ἀλλὰ ἀφοῦ παίρνουμε ἀπ' αὐτὰ ὅ,τι εἶναι χρήσιμο

γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὴν ἀπόλαυσή μας, ἀποφεύγουμε ὅ,τι εἶναι ἐπικίνδυνο...· κατὰ τὸν ἴδιο τρόπο καὶ ἀπὸ αὐτὰ ποὺ μᾶς προσφέρει ἡ ἐξωχριστιανικὴ παιδεία παραδεχτήκαμε ὅ,τι εἶναι χρήσιμο στὴν ἔρευνα καὶ στὶς θεωρητικὲς ἀναζητήσεις, ἐνῶ ἀποκρούσαμε καθετὶ ποὺ ὁδηγεῖ στὴν εἰδωλολατρεία, στὴν πλάνη καὶ στὸ βάθος τῆς καταστροφῆς. Μάλιστα ἀπὸ τὴν ἐξωχριστιανικὴ παιδεία ἔχουμε καὶ ὠφεληθεῖ στὴν εὐσέβεια καὶ στὴ λατρεία τοῦ Θεοῦ, γιατί γνωρίσαμε καλὰ τὸ ἀνώτερο ἀπὸ τὸ χειρότερο καὶ ἔχουμε κάμει δύναμη τῆς διδασκαλίας μας τὶς ἀδυναμίες ἐκείνης. Λοιπὸν δὲν πρέπει νὰ περιφρονοῦμε τὴν παιδεία, ἐπειδὴ μία τέτοια περιφρόνηση φαίνεται καλὸ σὲ μερικούς· ἀντίθετα, πρέπει νὰ θεωροῦμε ἀμαθεῖς καὶ ἀμόρφωτους τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν αὐτὴ τὴν ἀντίληψη.

ΣΤΗ ΔΥΣΗ ΤΗΣ ΖΩΗΣ

Β΄

Μά θά σοῦ ριχτοῦν ἀκόμη,
γιέ μου, οἱ μαῦροι·
κάποιοι πού γι' αὐτούς δέν εἶναι
τίποτε τοῦ Ἀφέντη οἱ νόμοι,
τοῦ Θεοῦ· κάποιοι κακοί
κι' ἄγριοι καί σκληροί καί λάβροι
κι' ἄπιστοι, πού δέ λατρεύουν
καμιά δύναμη θεϊκή,
κι' οὔτε προσκυνοῦν τόν Κτίστη,
καί γυρνοῦν σέ κάθε τόπο
καί γυρεύουν
νά σκοτώσουνε τήν πίστη
τῶν ἀνθρώπων.

Γιέ μου, πρόσεξε καλά,
γιατί οἱ μαῦροι θά σταθοῦνε,
φίλοι τάχα, στό πλευρό σου,
πλάνα λόγια θά σοῦ ποῦνε,
γλυκά λόγια κι' ἀπαλά,
μά μέ τέχνη θά κυτάξουν
τόν πανάγιο θησαυρό σου
νά σοῦ ἀρπάξουν.
Δεκατέσσερα τά μάτια
καί τ' αὐτιά κλειστά,
κι' ἂν σοῦ τάζουνε παλάτια
διαμαντοκπιστά.

Εἶν' αὐτοί σάν τό ποτάμι,
γιέ μου, τό ξερό,
πού δέν ἔχει νερό δράμι
στόν καλὸ καιρό,
πού δέ βρίσκεις οὔτε στάξη
νά δροσίσεις τά φρυγμένα
χειλῇ μέσ' τοῦ ἡλίου τήν κάψη,
καί στόν ὄχτο τόν ξερό
σβηοῦν τά χόρτα μαραμένα.
Καί μονάχα στόν καιρό
πού ξεσποῦν οἱ καταιγίδες
λάβρες κι' οἱ νεροποντές,

κι' ἀστραπές τά νέφη σκίζουν
- πυρωμένες ἀλυσίδες -
καί σάν τέρατα μουγκρίζουν
καταπανωτά οἱ βροντές,
βλέπεις τό ξερό ποτάμι
νά κατρακυλᾷ μέ ὀρμή,
- στό θολό τό ρέμα του ἄμμοι,
πέτρες, βότσαλα, κορμοί -
νά σκεπάσει ὅλους τούς τόπους,
νά γκρεμίσει καί νά πνίξει,
καί στή δυστυχία νά ρίξει
χίλιους - δυό φτωχοὺς ἀνθρώπους.

Κί' εἶν' αὐτοί σάν τό δαυλό,
πού ὅλους κι' ὅλα τά καπνίζει,
κι' ὅπου ἀγνό κι' ὅπου καλὸ,
τό λερώνει, τό μαυρίζει,
καί δέν ξέρει νά φωτίζει,
μά ἔχει φλόγα μοναχά
πυρκαγιές ν' ἀνάβει,
νά σκορπάει τή δυστυχιά,
καί σ' ἐρείπια θλιβερά
θησαυροὺς νά θάβει.

Κί' εἶν' αὐτοί καταλυτές
τῶν ἱερῶν κι' ἀγνῶν κι' ὠραίων
πού μᾶς ἄφησε τό χτές.
Εἶν' οἱ φάρες τῶν ἀθέων,
τοῦ Σταυροῦ οἱ ἀπαρνητές,
πού ζητᾶνε νά ποτίσουν
τίς ἀθῶες ψυχές τῶν νέων
μέ τό ψέμα,
στό σκοτάδι νά βυθίσουν
τῶν παθῶν ὅλη τή γῆ,
σπὴν ὀδύνη, σπὴ σφαγὴ,
καί στό αἷμα.

.....

Γ. Βερίτης

ΛΟΓΙΣΜΟΙ

**«Τῆς μετανοίας ἄνοιξόν μοι πύλας, Ζωοδότα· ὀρθρίζει γὰρ τὸ πνεῦμα μου
πρὸς ναὸν τὸν ἅγιόν Σου, ναὸν φέρων τοῦ σώματος ὅλον ἐσπιλωμένον·
ἀλλ’ ὥς οἰκίρμων κάθαρων εὐσπλάγχνῳ Σου ἐλέει.»**

Τῆς μετανοίας ἄνοιξε τὴν πύλην, Ζωοδότα,
νὰ νοιώσῃ στὰ κατὰβatha ἡ καρδιά μου ἓνα σεισμό·
νὰ ξαναβρῶ τὴν παιδικὴν χαρὰ ὅπως καὶ πρῶτα
καὶ ἡ Χάρη Σου νὰ μοῦ φρουρῇ τὸν ἅγιον λογισμό.

Μαῦρα κοράκια οἱ λογισμοὶ μὲ τυραννοῦν, Θεέ μου,
καὶ ἡ σκέψι μου βυθίζεται σ’ ἀκάθαρτα νερά.
ΠΑίρνουν λουτρὸ πού ἀπὸ μικρὸ δὲν γνώριζα ποτέ μου,
γιατί ἡ ψυχή μου πέταγε μ’ ἀγγελικὰ φτερά.

Καὶ τώρα πού ἡ σαρακοστὴ καλεῖ σὲ συλλογὴν
οἱ ἀκάθαρτοί μου λογισμοὶ περίσσεια μὲ παιδεύουν.
Ζητάει τὸ τέρας τοῦ κακοῦ νὰ ζῶ μὲ μιά πληγὴν,
μὲ σκέψεις πού στὸ πέρασμα διπλὰ μὲ σακατεύουν.

Ἄχ! Θεέ μου, κι ἂν κάποιων καρφίων ἀνοίγματα ἐκλείσαν,
μένουν σημάδια θύμησι παλιδῆς μου ἐνοχῆς
κι ἀντὶ θυμίαμα εὐωδιαστό, τοὺς λογισμοὺς ἀφῆσαν
γί’ ἀνάμνησι λυπντερὴ κείνης τῆς ἐποχῆς.

Ζῶ μέσα στὴν ἀντίθεσι τῶν λογισμῶν στὴν πράξι
π’ ἀντιπαλεύουν φονικὰ ποιὸς νὰ ἐπικρατήσῃ·
ποιὸς μὲ θριάμβου σάλπιγγα τρανταχτερὰ νὰ κράξῃ
πῶς μὲ δικά του ὕλικά τὸ σπῖτι του θὰ χτίσῃ.

Νοιώθω στὴν πάλιν τοῦ Καλοῦ μήπως σ’ ἀγκίστρωμά μου
στὴ σάρκα τ’ ὥριμου Κακοῦ δεμένο μὲ κρατήση
αἰώνια καὶ τὰ φρικτὰ τῆς Κόλασης δεσμά μου
δείξουν τὸ Πνεῦμα τοῦ Σατὰν νὰ μ’ ἔχῃ κατακτήση.

Θάρσει, ἀκούω μιά φωνή, θάρσει, καὶ οἱ λογισμοί σου
δὲν εἶναι πνεῦμα τοῦ Κακοῦ· εἶναι τὸ ἀποήχι,

εἶναι κλαγγὴ τῶν ὄπλων σου ποὺ ἐπάνω στὴν ὁρμὴ σου ἐπάλαιψες καὶ γκρέμισες τοῦ Σατανᾶ τὰ τείχη.

ᾠ γλυκυτάτη μου φωνή! ᾠ Κύριε τοῦ ἐλέους!
Στὴ θεία εὐσπλαχνία σου ὀφείλω τὸ σωσμό μου.
Ἡ ματωμένη ἀγάπη Σου στὴ λησμονιὰ τοῦ χρέους
μ' ἁγίασε τὰ αἰσθήματα, κι αὐτὸν τὸν λογισμό μου.

Μ' εὐγνωμοσύνης δάκρυα, μὲ πόθο θ' ἀντικρύσω
τ' Ἄχραντο Σῶμα σὸ Σταυρὸ τ' ἀδικοσκοτωμένο.
Θέλω τὴ Χάρη Σου, Χριστέ, θέλω νὰ μαρτυρήσω,
ἱερὸ νὰ γίνω σφάγιο στὰ πόδια Σου ριγμένο.

Δῶς μου περίσσεια τὴ χαρά, Θεέ μου, πρὶν πεθάνω
νὰ γίνω τῆς ἀγάπης Σου τ' ἄρνι Σου καὶ τὸ θῦμα
καὶ γιὰ νερὸ τὸ αἷμα μου ζεστὸ λουτρὸ νὰ κάνω,
νὰ ζήσω τὴν ἀλήθεια σου, δικό σου νὰ εἶμαι κτῆμα.

(βλ. «Ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλόγητοῦ», **Ἀρχιμ. Χριστοφόρου Καλύβα**)

(συνέχεια ἀπὸ τὴ σελίδα 55)

Πρόκειται γιὰ σπάνια παράσταση, προφανῶς εμπνευσμένη ἀπὸ λειτουργικά κείμενα.

Ὁ λαξευτὸς ναὸς τοῦ Ἁγίου Βλασίου, Μπρίντζι, ἔχει πλούσιο εικονογραφικὸ πρόγραμμα. Σ' αὐτὸν ἀπαντοῦν σκηνές ὅπως ὁ Ευαγγελισμὸς, ἡ φυγὴ στὴν Αἴγυπτο, τὸ προφητικὸ ὄραμα τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν, σκηνές τοῦ βίου τοῦ ἁγίου κ.ά. Ἡ ἐπιλογή τῶν συγκεκριμένων θεμάτων ἀποδεικνύει βαθιὰ γνώση ὅχι μόνο τῶν ἱερῶν κειμένων ἀλλὰ καὶ τοῦ βίου τοῦ ἁγίου. Ἡ τοιχογραφία τοῦ Παλαιοῦ τῶν Ἡμερῶν (1196) ἀπεικονίζει τὸν Χριστὸ με λευκά μαλλιά καὶ γένια, σύμφωνα με τὴν περιγραφή τοῦ Προφήτη Δανιὴλ (7:9), υπογραμμίζοντας ὅτι ὁ Υἱὸς εἶναι ὁμοούσιος με τὸν Πατέρα.

Τὸ Σαλέντο εἶναι ἓνα κομμάτι τοῦ ἐλ-

ληνισμοῦ ποὺ μεταφέρει στοὺς σύγχρονους κόσμους τὰ μηνύματα καὶ τὴν ἀξίαν του. Ἐκεῖ τὸ ωραῖο σμιλεῦτηκε με τὴ δύναμη τῆς χριστιανικῆς ἀλήθειας καὶ παρήγαγε πολιτισμό. Ἡ ὀρθόδοξη πίστη συναντήθηκε με τὴν ἐλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἐγέναν οἱ δύο ὅψεις τοῦ ἰδίου νομίσματος. Σήμερα οἱ ἐλληνόφωνοι ποὺ ζοῦν στὴν περὶ τὴν Νότιαν Ἰταλίαν ἔχουν συνείδηση τῆς ἱστορίας τους καὶ ἀγωνίζονται νὰ κρατήσουν τὴν παράδοσή τους. Ὁ ἀγὼνας τους ἐρχεται νὰ προστεθεῖ σὲ κάθε παρόμοια προσπάθεια νὰ καλλιεργηθεῖ ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα ὡς φορέας ἀξιών καὶ νὰ μεταδοθεῖ ἡ ὀρθοδοξία στοὺς σύγχρονους κόσμους ὡς βίωμα ἀληθείας. Με αὐτὸν τὸν τρόπο τὰ μνημεῖα ζωντανεύουν πραγματικά καὶ ἀποτελοῦν ἀναπόσπαστο τμῆμα τοῦ σύγχρονου πολιτισμοῦ.

ΔΙΑΜΑΝΤΙΑ ΤΗΣ ΜΕΤΑΝΟΙΑΣ

Τους είδα τους καθάριους ουρανούς.
Δεν είχαν συννεφίες, ούτε θαμπάδες.
Με γέμισαν ανείπωτη χαρά,
σαν νάταν παραδείσιες κοιλάδες.

Σ' αυτά τα περιβόλια της χαράς
ανάβλuzαν δυο βρύσες απ' την άκρια,
δυο βρύσες με διαμάντινο νερό.
Διαμάντι της μετάνοιας τα δάκρυα.

Τους είδα τους καθάριους ουρανούς.
Χριστέ μου, τι στιγμές ευλογημένες!
Ας ήταν να τους βλέπω πιο συχνά
τριγύρω σε ψυχές ευλογημένες!

Αστέρια στου καιρού μας τις νυχτιές,
αηδόνια του χειμώνα που λαλούνε.
Και πόσα δεν μιλάνε στην καρδιά
εκείνων που τα βλέπουν και τ' ακούνε!

Τους είδα τους καθάριους ουρανούς,
στα μάτια τ' αδελφού του λυτρωμένου.
Χριστέ μου, πεντακάθαροι, λαμπροί
για πάντα με τη χάρη Σου ας μένουν.

Μαρκέλλα Πρωτοψάλτη

ΤΗ ΡΩΜΙΟΣΥΝΗ ΜΗΝ ΤΗΝ ΚΛΑΙΣ

τοῦ **Γ. Δ. Κούβελα**,

πρ. Γυμνασιάρχου - Συγγραφέα

«**Τ**ή Ρωμιόσυνη μὴν τὴν κλαῖς», τραγουδάει ὁ ποιητής. Κι ἔχει δίκιο. Πότε, ὁμως, νά μὴν τὴν κλαῖς; Μά ὅταν ὑπάρχουν Ρωμιοὶ πού εἶναι ἐτοιμοὶ νά θυσιαστοῦν γι' αὐτή. Τό ἐρώτημα εἶναι: ὑπάρχουν σήμερα ἀληθινοὶ Ρωμιοί; Πρὶν ἀπαντήσουμε, ἄς δοῦμε προηγουμένως ἓνα ὑπέροχο παράδειγμα ἀληθινῶν Ρωμίων. Τό ἀναφέρει ἡ Κασσιανή Πανουτσοπούλου στό βιβλίο της «Ἡ Ἑλληνίδα στή Μετανάστευση». Τό περιστατικό εἶναι ἐπίκαιρο, τώρα πού συμπληρώνονται 100 χρόνια ἀπό τοὺς νικηφόρους Βαλκανικοὺς πολέμους 1912-1913, στοὺς ὁποίους ἔλαβε μέρος καὶ ὁ ἥρωας τῆς ἱστορίας μας.

Τό λαμπρὸ αὐτὸ παράδειγμα, ὅπως θά δοῦμε, δέν τό δίνουν κάποιοι ἐπιστήμονες, ἀνθρωποὶ τῶν Γραμμάτων, ἢ ἀξιωματικοὶ τῆς πολιτείας καὶ τῆς κοινωνίας. Προέρχεται ἀπὸ ἀγράμματους ἀνθρώπους, ἀπὸ φτωχοὺς χωρικοὺς. Πρόκειται γιὰ τὴν περίπτωση τοῦ Μεσσήνιου Δημήτρη Πανουτσόπουλου. Νέος ξενιτεύθηκε τό 1903 στήν Ἀμερική γιὰ μιὰ καλύτερη ζωὴ γιὰ τὸν ἴδιο, γιὰ τὰ ἀδελφία του καὶ τοὺς γονεῖς του. Στὴν ἀρχὴ δούλεψε σκληρά. Γράφτηκε σὸ νυκτερινὸ σχολεῖο κι ἔμαθε καλὰ τὴ γλῶσσα. Ἐπειτα πῆγε στὴ σχολὴ Ἑργοληγῶν καὶ δούλευε στοὺς σιδηροδρόμους. Ρίχνανε καινούργιες γραμμές.

Ἀλλὰ ἄς ἀκούσουμε τί λέει ὁ ἴδι-

ος ὁ Δημήτρης Πανουτσόπουλος στὴν αὐτοβιογραφία του: «Πρόκοψα. Ἔγινα μπόσης (προϊστάμενος). Ἔστεινα κάθε μῆνα σπὶ μάνα μου, σπὴν ἀρχὴ λίγα, ἀργότερα περισσότερα. Τό 1912 κηρύχθηκε ὁ πόλεμος στὴν Ἑλλάδα μέ τὴν Τουρκία, γιὰ νά ἐλευθερωθοῦν ἡ Ἡπειρος, ἡ Μακεδονία καὶ ἡ Θράκη. Τότε ξεσηκωθήκαμε ὁλος ὁ Ἑλληνισμός τῆς Ἀμερικῆς, φτιάξαμε δικό μας σῶμα, δική μας στολή, πήραμε δικά μας ὅπλα, δικά μας φυσίγγια καὶ ξεκινήσαμε. Ἡ ἐταιρεία σιδηροδρόμων μᾶς ἔδωσε δωρεάν ἀμαξοστοιχίες, γιὰ νά μᾶς μεταφέρουν στὰ πλοῖα.

Ἀπ' ὅπου περνούσαμε, νέοι Ἕλληνες σκαρφάλωναν στα βαγόνια. Ὅλα γέμισαν με ἑλληνικὲς σημαίες. Ἀγκαλιαζόμασταν καὶ φιλιόμασταν μεταξύ μας, ἀλλοτε τραγουδοῦσαμε κλέφτικα, ἀλλοτε ψέλναμε «Τῆ Ὑπερμάχῳ» καὶ ἀλλοτε σπκωνόμασταν ὀρθιοὶ καὶ λέγαμε τὸν Ἑθνικὸ μας Ὕμνο. Ἔτσι γυρίσαμε τὴν πρώτη φορὰ στὴν πατρίδα. Ἐγὼ κρατοῦσα στὴν τσέπη μου κάτι δεκαρίτσες τῆς μάνας καὶ μιὰ ἐπιταγή γιὰ κεῖνη».

Καὶ συνεχίζει στὴν αὐτοβιογραφία του ὁ Δημήτρης Πανουτσόπουλος: «Πολεμήσαμε σὸ Μπιζάνι, στὴν Χειμάρρα, στὴν Τζουμαγιά, κάναμε παρέλαση στὰ Γιάννενα. Ὑστερα χτυπηθήκαμε μέ τοὺς Βούλγαρους πού ἤθελαν νά πάρουν τὴ

Θεσσαλονίκη καί τή Μακεδονία. Λαχανάς, Κιλκίς, Δοϊράνη, νίκες καί ἐλευθερία. Θά νόμιζε κανείς πώς ὁ ἀτυχος πόλεμος τοῦ 1897 εἶχε γίνει δύναμη σέ μᾶς. Τήν ἐλευθερώσαμε τή Μακεδονία. Τό ὄνειρο τοῦ παπποῦ εἶχε γίνει ἀληθινό. Τραυματίστηκα στήν τελευταία μάχη. Ἡ μάνα ἦρθε στήν Ἀθήνα στό νοσοκομεῖο νά μέ δεῖ. Μέ βρῆκε καί μέ ἀγκάλιασε. Ἦμουν γεμάτος ἐπιδέσμους. Μέ ἔψαξε μαλακά: - Μήν πάθεις τίποτα παιδί μου, νά χαρεῖς τή λευτεριά.

Τῆς ἔδωσα τό κομπόδεμα καί τήν ἐπιταγή. Τά κράτησε στά χέρια.

-Δέν ξέρω γράμματα, Δημητρό. Τί γράφει ἐτοῦτο τό χαρτί;

-Εἶναι ἐπιταγή, τῆς εἶπα. Γράφει 15.000 δολάρια. Μέ κοίταξε στά μάτια κι ἔμεινε σκεφτική.

-Φτάνουν καί παραφτάνουν, Δημητρό. Θά παντρέψω μ' αὐτά καί τίς τέσσερις τσούπρες, ἔχω κι ἓνα καλό παιδί γιά τή μεγάλη, τή Χρυσούλα. Ὑστερα πῆρε τό κομπόδεμα καί μοῦ τό ξανάδωσε.

-Κράτα τα τοῦτα, παιδί μου, ἴσως σοῦ χρειαστοῦν.

Μάνα καλή, καλές μάνες ὅλου τοῦ κόσμου. Πόσο εἶσατε μέσα στήν καρδιά μας!

Γύρισα στήν Ἀμερική, κάθισα μέχρι τό 1924 καί ὕστερα γιά πάντα στήν πατρίδα. Ἐπρεπε κι ἐγώ νά νοικυρευτώ. Στή χώρα μας βρῆκα τή συμφορά ἀπό τή Μικρασιατική Καταστροφή. Πικράθηκα καί πόνεσα πολύ γιά τοῦτο τό κακό καί γιά τήν ἀδικία πού μᾶς ἐγινε, ἀλλά δέν κίότρεπα. Θυμήθηκα τά λόγια τοῦ παπποῦ μου: «Μήν δειλιάσεις ποτέ, Δημητρό. Τό ριζικό τῆς χώρας μας εἶναι νά γεννᾶμε παιδιά γιά τή ζωή. Νά παλέψουμε γιά τό δίκιο. Νά πολεμᾶμε γιά τήν ἐλευθερία. Νά εἰρηνεύουμε γιά

τήν ψυχή. Νά πεθαίνουμε τό σῶμα γιά τήν ἄλλην ζωή». Καί ὁ παππούς μου κατέληγε: «Τέλος ὁμως ἡ Ἑλλάδα δέν ἔχει. Τήν ἔχει ὁ Θεός εὐλογημένη».

Ἔτσι εἶναι. «Τή Ρωμιοσύνη μήν τήν κλαῖς», ὅταν ὑπάρχουν τέτοιοι Ρωμιοί. Ὅπως ὁ Δημήτρης Πανουτσόπουλος καί ἡ μάνα του. Ὅλοι ἐκεῖνοι πού ἀφῆσαν τήν Ἀμερική ἢ ἄλλες χώρες, ὅπου εὐημεροῦσαν, κι ἔτρεξαν στό προσκλητήριο τῆς πατρίδας, τῆς φτωχῆς καί ρημαγμένης τότε Ἑλλάδας. Καί πολέμησαν γιά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ἠπείρου, τῆς Μακεδονίας, τῆς Θράκης, τῶν νησιῶν τοῦ Αἰγαίου. Τιμὴ καί δόξα καί εὐγνωμοσύνη σέ ὅλους ἐκείνους πού σπεύδουν κάθε φορά στό προσκλητήριο τῆς φιλιτάτης πατρίδας.

Λοιπόν; Ὑπάρχουν σήμερα τέτοιοι Ρωμιοί; Γνήσιοι, ἀληθινοί; Ἀσφαλῶς καί ὑπάρχουν. Πάντα ὑπῆρχαν. Γι' αὐτό καί ἐπέζησε ἡ Ἑλλάδα, ἔπειτα ἀπό τόσες συμφορές καί κατατρεγμούς: Φραγκοκρατία, τουρκοκρατία, κατοχές.

Ἀλίμονο ἂν δέν ὑπῆρχαν. Ἰσως σήμερα ὄχι τόσοι πολλοί ὅσοι τότε. Καί μέ τέτοιο ἐνθουσιασμό καί αὐτοθυσία. Ἀλλά πάντως ὑπάρχουν. Παρά τίς τόσες φωνές πού ἤχουν σ' αὐτιά τους γιά παγκοσμιοποίηση, διεθνισμό κ.λπ.

Πολύ χαρακτηριστικά τό λέει ὁ ἐθνικός ποιητής τῆς Κύπρου, ὁ Βασίλης Μιχαηλίδης:

«Ἡ Ρωμιοσύνη ἐν φυλῇ συνώκαιρη τοῦ κόσμου,

κανένas δέν εὐρέθηκεν γιά νά τήν ἐξαλείψει,

κανένas γιατί σκέπει την πού τάψει ὁ Θεός μου.

Ἡ Ρωμιοσύνη ἐν νά καθεῖ, ὄντας ὁ κόσμος λείπει».

Η ΨΩΡΟΚΩΣΤΑΙΝΑ

Ἡ συζήτηση στὴ μικρὴ συντροφιά ἔθεσε τὸ οἰκονομικὸ ζήτημα στὴν οὐσία του. Ἄν, δηλαδή, ἡ Ἑλλάδα εἶναι σήμερα τόσο φτωχή, γιατί δὲν ἔχει πόρους ἢ γιατί δὲν ὑπάρχει νοικοκύρεμα.

Ἡ πλειοψηφία ὑπεστήριζε τὴ δεύτερη ἄποψη. Naί, ἦταν κάποτε ἡ Ἑλλάδα φτωχή, ὅταν ἦταν νεοσύστατο κράτος. Χωρὶς πόρους, μὲ δάνεια ποὺ τὴν ἐπνιγαν, γεμάτη πληγές, ποὺ δὲν ἤξερε ποιά νὰ πρωτοκλείσῃ. Ψωροκώσταινα τὴν εἶχαμε βαφτίσει ἐμεῖς οἱ ἴδιοι.

Ὅμως τὰ χρόνια πέρασαν. Ξεπεράστηκαν οἱ πρῶτες δυσκολίες. Ἐφυγαν καὶ οἱ Βαυαροί, αἰτία ἡ δικαιολογία τῆς κακοδαιμονίας μας, ὅπως καὶ σήμερα οἱ ξένοι. Εὐκόλο νὰ τὰ ρίχνῃς στοὺς ἄλλους καὶ νὰ ἀμνηστεύῃς τὸν ἑαυτὸ σου γιὰ τὰ λάθη καὶ τὶς παραλείψεις σου. Ἐφυγαν, λοιπόν, οἱ Βαυαροί. Ἀποκτήσαμε ἐλληνικὸ κράτος, Ἑλληνες πρωθυπουργούς, ὑπουργούς καὶ βουλευτὲς (ἐν ἀφθονίᾳ μάλιστα). Μπῆκε καὶ φορολογία (καθόλου εὐκαταφρόνητη) γιὰ νὰ ἔχῃ τὸ

κράτος πόρους.

Ἀλλά, ἡ Ψωροκώσταινα πάντοτε Ψωροκώσταινα. Μισθοὶ καὶ κόντρα μισθοὶ γιὰ νὰ πληρώνονται οἱ στρατιῆς τῶν δημοσίων ὑπαλλήλων ποὺ διώριζε ἡ κάθε κυβέρνηση, γιὰ νὰ ἱκανοποιήσῃ τοὺς δικούς της. Σπατάλη στὸ Δημόσιο (κάπου διάβασα ὅτι σὲ κάθε δημόσιο ὑπάλληλο ἀντιστοιχεῖ ἓνα ρολὸ χαρτὶ υγείας τὴν ἡμέρα). Σπατάλη στοὺς δημοσίους ὀργανισμούς, μὲ τοὺς προνομιούχους ὑπαλλήλους ποὺ ἀπεργοῦν, κάθε τόσο, τὰ τελευταῖα χρόνια, γιὰ νὰ αὐξήσουν τὰ προνόμιά τους. Σπατάλη καὶ στὰ δημόσια ἔργα, μὲ ὑποβαθμισμένη πάντοτε τὴν ποιότητα καὶ ἀναβαθμισμένο τὸ κόστος. Ἔργα ποὺ δὲν χρειάζονται ξεφυτρώνουν σὰν μανιτάρια καὶ ἄλλα ποὺ εἶναι ἀπαραίτητα μένουν στὸ «θά». Ἔτσι, γιὰ νὰ ὑπάρχῃ ὑλικὸ γιὰ τὶς προγραμματικὲς δηλώσεις καὶ τὶς προεκλογικὲς ὑποσχέσεις τῶν κομμάτων στὶς ἐπόμενες ἐκλογές. Χώρια τὰ ἔργα ποὺ κάθε τόσο γίνονται καὶ ξεγίνονται γιὰ νὰ ξαναγίνουν. «Ράβε - ξήλωνε,

δουλειὰ νὰ μὴ σοῦ λείπῃ».

Μερικοὶ μιλοῦν γιὰ διασπάθιση τοῦ δημοσίου χρήματος καὶ μὲ ἄλλους τρόπους. Ἀλλὰ ἐκεῖ τὰ πράγματα μπερδεύονται. Γίνεται λόγος γιὰ σκάνδαλα, γιὰ ρεμούλες, ἀνακατεύονται ὑπουργοὶ καὶ πρωθυπουργοί, τὰ δικαστήρια καὶ ὁ ποινικὸς νόμος. Ἄν καὶ ἀπὸ πρόσφατη πείρα γνωρίζουμε ὅτι οἱ πρωθυπουργοὶ γράφουν στὰ παλῆὰ τοὺς τὰ παπούτσια τὶς δικαστικὲς κλήσεις καὶ ἀθρώνονται καὶ οἱ ὑπουργοὶ (φυσικὴ συνέπεια) βρίσκουν κι αὐτοὶ τρόπους νὰ ἀπαλλαγοῦν ἀπὸ τὶς βασικὲς κατηγορίες.

Ἀλλὰ ἂς ξαναγυρίσουμε στὸ θέμα μας, ποὺ εἶναι ἡ οἰκονομικὴ μизέρια ποὺ ὑπάρχει στὸν τόπο μας, ὡς χρονία νόσος. Ἀκούω κάποιες δικαιολογίες: «Ξεχνᾶτε ὅτι φόρο πληρώνουν οἱ μισοὶ μόνο Ἕλληνες; Ὅτι ἂν τολμήσῃ ἡ κυβέρνηση νὰ ἀπολύσῃ κάποιους ὑπαλλήλους, ἔστω καὶ ἐκτάκτους, θὰ τὴν ταραξοῦν σὺν ἀπεργίᾳ καὶ θὰ καταπονηθῇ σὺν ἐπόμενῃ ἐκλογῇ;».

Ὅχι, δὲν τὸ ξεχνῶ. Ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ ἓνα καὶ γιὰ τὸ ἄλλο, δὲν φταῖμε ἐμεῖς ποὺ πληρώνουμε μιὰ ζωὴ τοὺς φόρους μας καὶ δίνουμε κάθε τόσο πανωπροΐκια μὲ τὴ φάμπρικα τῶν ἐκτάκτων εἰσφορῶν ποὺ τὴν βρῆκαν ὡς εὐκόλῃ λύση. Φταῖνε οἱ πολιτικοὶ ποὺ ἄφησαν νὰ δημιουρ-

γηθῇ τὸ καρκίνωμα τῶν φοροφυγάδων, ὅχι μόνο μὲ τὴν ἀνοχὴ τους ἀλλὰ καὶ μὲ τὶς εὐλογίες τους (ἂς μὴν κρυβόμαστε πίσω ἀπὸ τὸ δάχτυλό μας). Φταῖνε οἱ πολιτικοὶ ποὺ διώρισαν καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ διορίζουν στρατιᾶς ὑπαλλήλων ποὺ δὲν χρειάζονται, γιὰ νὰ ἐξαγοράσουν μ' αὐτὸ τὸν τρόπο ψήφους. Δικὴ τους δουλειὰ εἶναι νὰ ἐπιλύουν τὰ προβλήματα τῆς διοικήσεως καὶ δική τους εὐθύνη. Δικὴ τους δουλειὰ εἶναι νὰ διαχειρίζονται σωστὰ τὰ δημόσια ἔσοδα καὶ ὅχι νὰ διασπαθίζουν ἀσυλλόγιστα ἢ νὰ καταχρῶνται τὸ δημόσιο χρῆμα ποὺ τοὺς ἐμπιστεύεται ὁ λαός. Καὶ ἀκριβοπληρώνονται γι' αὐτό. Ἐξ αἰτίας τους τὸ κράτος ἔχει περιπέσει στὴν Ἑλλάδα σὲ ἀνυποληψία καὶ ὁ πολίτης δὲν τὸ σέβεται καὶ δὲν τὸ ἐμπιστεύεται.

Πικρὲς ἀλήθειες ποὺ ὅμως πρέπει νὰ τὶς συνειδητοποιήσουμε, ἂν θέλουμε νὰ βγοῦμε ἀπὸ τὸ ἀδιέξοδο. Ἀλήθειες ποὺ πρέπει νὰ τὶς παραδεχθοῦν καὶ οἱ πολιτικοὶ μας, νὰ σοβαρευτοῦν καὶ νὰ δουλέψουν γιὰ νὰ εὐημερήσῃ αὐτὸς ὁ τόπος. Διαφορετικά, ἂς ἀλλάξουν ἐπάγγελμα καὶ ἂς μᾶς ἀπαλλάξουν τῆς παρουσίας τους.

Τοξότης

ΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

ΗΓΕΣΙΑ ΚΑΙ ΛΑΟΣ ΕΘΕΛΟΥΤΥΦΛΟΥΝ

Αποκορύφωμα πολύ ανησυχητικό υπήρξε τις τελευταίες ημέρες η ένοπλη επίθεση κατά των Γραφείων του Πρωθυπουργού και κατά του Mall.

Η εγκληματικότητα και οι ληστείες έχουν γίνει «κοινός τόπος». Ληστείες όχι μόνο σε τράπεζες και στο Mall αλλά ακόμη και σε μικροκαταστήματα και σε διαμερίσματα κατοικιών και στα μέσα συγκοινωνίας και σε πεζούς. Φοβάται ο απλός άνθρωπος να κρατάει στα χέρια του έστω και μια τσάντα. Οι ηλικιωμένοι συχνά παρατηρούν γύρω τους έμφοβοι μήπως κάποιος τους πλησιάσει και τους επιτεθεί. Στοχοποιούνται κατοικίες και επισημαίνονται ποιοι και πόσοι διαμένουν στο α ή β διαμέρισμα. Χτυπούν κουδούνια και μπαίνουν μέσα προφασισόμενοι τον υπάλληλο της Δ.Ε.Η, του ταχυδρομείου, της Ε.ΥΔ.ΑΠ, της ασφαλιστικής εταιρείας. Και δρουν ανάλογα κατά περίπτωση: Επιτίθενται σε ηλικιωμένες γυναίκες, τους βουλώνουν το στόμα, τις δένουν, τις ακινητοποιούν. Ερευνούν βιαστικά το χώρο, αρπάζουν ό,τι και όσα τους γυαλίσουν και μέσα σε ελάχιστες στιγμές εξαφανίζονται με τα λάφυρά τους...

Το κακό έχει παραγίνει. Εγκλήματα κάθε μορφής συμβαίνουν συχνά σε εξοχικά σπίτια, που έχουν γίνει ρημαδιό. Υποψιάζεται κανείς

τους πάντες και τα πάντα, ακόμη και τους φύλακες και τους γείτονες και τους δικούς του.

Από πού έχει την αρχή της αυτή η γενικευμένη κλεπτομανία, η αναρχία, η βία; Ιδού: Αυτά τα φρικτά που σήμερα ξορκίζουμε έρπουν «αθορύβως» επί δεκαετίες με διάφορες μορφές, με την ανοχή ευρέων στρωμάτων της κοινωνίας μας.

Τα αρμόδια όργανα δεν εφαρμόζουν τις προβλεπόμενες για κάθε περίπτωση κυρώσεις, σαν να μην λειτουργεί Κράτος. Η κοινωνία μας έχει πλέον εθισθεί στη βίαιη παραβατικότητα.

Σε τελευταία ανάλυση, η παραθεώρηση, η περιφρόνηση και η καταπάτηση του θείου Νόμου από ηγεσία και λαό είναι η ρίζα του ποικιλόμορφου εγκλήματος. Η πνευματική τύφλωση μας εμποδίζει να συνειδητοποιήσουμε ότι «ἐάν μή Κύριος φυλάξῃ πόλιν εἰς μάτην ἡγρύπνησεν ὁ φυλάσσων».

ΟΜΟΛΟΓΙΑ ΠΙΣΤΕΩΣ ΤΩΝ ΕΚΔΟΤΩΝ ΕΦ. «Η ΦΩΝΗ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΙΑΣ»

Εκ βάθους καρδίας συλλυπούμεθα τον κ. Ευάγγελο Κόκκινο και τα μέλη της οικογένειάς του για την προς Κύριον εκδημία του προσφιλούς των Δημήτρη, ιατρού. Η «ομολογία πίστεως» του εκλεκτού και προσφιλούς μας κ. Ευαγγ. Κόκκινου και των μελών της οικογενείας

του βαθειά μας συγκίνησε. Παραθέτουμε στη συνέχεια προς παραδειγματισμόν το κείμενο της «ομολογίας πίστεως» με τις πλέον εγκάρδιες ευχές μας.

«Η οικογένεια της «Φωνής της Κορινθίας» βίωσε το τελευταίο χρονικό διάστημα την απώλεια του γιου της Δημήτρη, ιατρού, που έφυγε από κοντά μας κατά θεία βούληση.

Μεγάλος ο ψυχικός ανθρώπινος πόνος, φανερή η δοκιμασία όλων μας, ενδεικτική η αδυναμία του ανθρώπου μπροστά στην παντοδυναμία του Θεού και στα σχέδιά Του. Η συμπαράσταση συγγενών και φίλων, συμπολιτών και αναγνωστών της εφημερίδας, υπήρξε και συνεχίζει να είναι πάνδημη και συγκινητική.

Το βαρύτατο πένθος μας άγγιξε και την ευρύτερη Κορινθιακή κοινωνία. Αυτό μας δίνει κουράγιο και δημιουργεί τη βεβαιότητα ότι μπροστά σε έναν παρόμοιο χαμό αγαπημένου προσώπου, δεν έχουμε το δικαίωμα αμφιβολίας. Ο γιός μας επελέγη από τον Παντοδύναμο Θεόν τρεις ημέρες πριν από τη Γέννηση του Θεανθρώπου για κάποιον δικό Του σκοπό. Άγνωσται αι βουλαί του Κυρίου!

Το θλιβερό γεγονός βάρυνε τους ώμους και βούρκωσε τα μάτια μας, αλλά μας έδωσε τη δύναμη να σταθούμε όρθιοι, να διαπιστώσουμε τη μηδαμινότητα των επιγείων, την μεγαλοσύνη Του και να στρατευθούμε κάτω από την χριστιανική μας Πίστη, κατά το θείο Λόγο.

Αν έχουμε, ως εφημερίδα ή ως

οικογένεια, αδικήσει κάποιον συνάνθρωπο, ζητάμε να μας συγχωρήσει. Θα προσπαθήσουμε να σταθούμε στο ύψος των περιστάσεων, κοντά στους κανόνες της Ορθόδοξης Πίστεως και της Δημοσιογραφίας.» (εφ. 10-1-2013)

ΑΚΡΑΙΑ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΕΥΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ;

«Εκτός από το ακραίο ντύσιμο, οι βουλευτές πρέπει να αποφεύγουν και τις ακραίες λέξεις, τουλάχιστον κατά την άσκηση των επισημών καθηκόντων τους, όπως ειπώθηκε στην Επιτροπή Δεοντολογίας της βουλής. Η αγνόηση αυτής της σύστασης μπορεί να οδηγήσει στην αποβολή του ακραίου από την αίθουσα και στην αυτόματη διαγραφή των ακραίων λέξεων από τα πρακτικά. Δόθηκαν, μάλιστα, και παραδείγματα ακραίας εμφάνισης (ξεχειλωμένα μπλουζάκια, εμφανή τατουάζ, μίνι φούστες κι έξωμα), αλλά και ακραίων λέξεων («πράκτορες, συμμορία, νενέκοι, κυβέρνηση Τσολλάκογλου»)...

Ως προς την εμφάνιση των βουλευτών στο Κοινοβούλιο, ασφαλώς υπάρχουν κάποιοι άγραφοι κώδικες, που η παραβίασή τους αυτόματα θα έπρεπε να οδηγεί στη γελοιοποίηση του παραβάτη και του κόμματος που τον στεγάζει.

Επί αιώνες, οι άνθρωποι φορούσαν τα «καλά» τους για να δείξουν τον σεβασμό στους άλλους, στον χώρο, στο γεγονός. Έχω γνωρίσει

βιοπαλαιστές που φορούσαν το μοναδικό «καλό» κοστούμι τους σε γάμους, κηδείες, γιορτές, την ημέρα των εκλογών και στη συγκέντρωση της Πρωτομαγιάς. Κάποτε οι άνθρωποι φορούσαν τα καλά τους για να πάνε όχι μόνο στην Εκκλησία, αλλά και για να παρακολουθήσουν τη συναυλία μιας συμφωνικής ορχήστρας. Το προσεγμένο ντύσιμο ήταν ένα είδος ψυχολογικής προετοιμασίας για ό,τι θα ακολουθούσε, για μια πολύτιμη και ακριβή εμπειρία.»

Μ. Τζιάντζη

ΑΘΛΟΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΣΤΗΝ ΑΥΣΤΡΑΛΙΑ

Σε ιστοχώρο του Διαδικτύου διαβάσαμε την ακόλουθη είδηση:

«Ως δεύτερη γλώσσα, και όχι ως διδασκόμενη μόνο σε μαθητές και μαθήτριες ελληνικής καταγωγής, αναπτύσσονται τα Ελληνικά στα αυστραλιανά σχολεία.(...)»

Υπογραμμίζεται ότι κεντρικό ρόλο στην εξέλιξη αυτή έπαιξε ο Συντονιστής Εκπαίδευσης του Ελληνικού Προξενείου Μεμβούρνης Βασίλειος Γκόκας, ο οποίος δήλωσε τα εξής:

Η διδασκαλία των Γλωσσών, όπως τονίζεται στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών, είναι ένας από τους βασικούς τομείς μάθησης και βασικό συστατικό της εκπαιδευτικής εμπειρίας όλων των μαθητών. Σύμφωνα λοιπόν με το πνεύμα και το σκεπτικό αυτό η ανάπτυξη της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας θα μπορέσει:

- Να ενεργοποιήσει όλους τους μαθητές, ανεξάρτητα από το πολιτιστικό και γλωσσικό υπόβαθρό τους, να συμμετάσχουν στην εκμάθηση της Νέας Ελληνικής, αν το επιλέξουν. Στο πλαίσιο αυτό η αξία της Νέας Ελληνικής, θα αποτελέσει επιπλέον εφόδιο για όλους τους μαθητές της Αυστραλίας που θα κατευθυνθούν στις Κλασσικές Σπουδές, Βιβλικές Σπουδές, Ιατρική, Φαρμακολογία κ.ά.

- Να αγκαλιάσει τις μελλοντικές γενιές των μαθητών που επιθυμούν να σπουδάσουν Νέα Ελληνικά, ενώ παράλληλα δεν θα δημιουργήσει προβλήματα σε αυτούς που τώρα φοιτούν.

- Να αντιμετωπίσει τη λανθασμένη, εδώ και χρόνια, αντίληψη ότι η Ελληνική είναι διαθέσιμη μόνο για τους μαθητές που μιλούν την Ελληνική στο σπίτι. (...)

- Να εξασφαλίσει το κύρος της Νέας Ελληνικής στο πλαίσιο του Αυστραλιανού Προγράμματος Σπουδών για όλες τις παρούσες αλλά και τις μελλοντικές γενιές των μαθητών ("Hellenic Legion" 15-11-12).

Γεμίζει η καρδιά των αποδήμων Ελλήνων από εθνική υπερηφάνεια με την ως άνω εξαίρετη επιτυχία τους. Θερμά συγχαρητήρια πρώτα στον κ. Βασίλειο Γκόκα, συντονιστή εκπαίδευσης του Ελληνικού Προξενείου Μεμβούρνης, καθώς και σε όλους τους συμπατριώτες μας αδελφούς, οι οποίοι θαρραλέα αγωνίστηκαν για τη μόνιμη προβολή των θησαυρών της γλώσσας μας.»

ΟΙ "ΦΥΓΑΔΕΣ"

Κώστα Ε. Τσιρόπουλου

Όταν γεγονότα συγκλονιστικά - πολιτικά, κοινωνικά, εκκλησιαστικά - ανοίγουν αίφνίδια τά σπλάχνα της πατρίδας μας κι άνεβαίνει στήν επιφάνεια όλος ό κρυμμένος ρύπος, υπάρχουν κάποιοι άνθρωποι πού έχουν τό αίσθημα της πνιγμονής. Κι αυτοί οί άνθρωποι συμβαίνει νά είναι από τούς εκλεκτούς, τούς έντιμους, τούς πιο γνήσιους· ν' ανήκουν σ' εκείνους από τούς όποιους περιμένει αυτή ή προσφιλέστατη, πολυβασανισμένη πατρίδα...

Οί άνθρωποι αυτοί πιά δέν άντέχουν. Γιατί εκείνο πού άλλοτε λέγαμε «άθλιότητα», σήμερα μάς σφίγγει καί μάς πνίγει, μάς φέρνει στό στόμα τή γεύση του σαπισμένου, του κίβδηλου. Οί ήγέτες της νεώτερης Ελλάδας ξεπέφτουν καί εκτίθενται ανεπανόρθωτα μπροστά στά μάτια του λαού πού παρακολουθεϊ καί περιμένει. Όπου κι αν στρέψει κανένας τό βλέμμα του, ανάπαυση και ίκανοποίηση δέ βρίσκει. Συναλλαγή, δωροδοκίες, έκβιασμοί, ψεύδη ασύστολα, σατανική εύσεβοφάνεια, καπηλεία ιερών καί όσίων...

Δέν κρίνουμε· μονάχα προσπαθούμε νά κατανοήσουμε, νά έρμηνεύσουμε τούς φυγάδες, αυτούς πού έτοιμάζονται ή θέλουν νά φύγουν από τήν πατρίδα όχι για νά πάνε νά πλουτίσουν στά ξένα -αν ήθελαν καί μπορούσαν νά συμβιβαστούν, καί στήν Ελλάδα πολλά υλικά άγαθά καί πολλές διακρίσεις θ' αποχτούσαν - αλλά γιατί τούς πνίγει ή άηδία...

Πώς νά κατακρίνει κανείς, καί τούς φυγάδες πού έφυγαν, καί τούς φυγάδες πού έμειναν; Τί ανθρώπινο υλικό μάς άπομένει στήν Ελλάδα για νά αισιοδοξούμε για τό μέλλον μας; Ποϋ νά σταθούν οί άνθρωποι ποιότητας ανάμεσα στά όργανωμένα συμφέροντα καί στήν αναισθησία των άρχουσών έλληνικών τάξεων; Φεύγουν καί θά φεύγουν, αλλά όσο αυτοί θά φεύγουν τόσο θά ξεπέφτει ή πατρίδα.

Έλληνες άδελφοί! Κάμετε λίγο άκόμη κουράγιο. Πιστεύουμε πως όλα δέν έχουν χαθεί. Λυπηθείτε αυτό τό λαό πού είναι ποίμνιο χωρίς συνειδητούς ποιμένες, παραδομένος, όλο καί περισσότερο παραδομένος στους λύκους της άπιστίας, του μηδενισμού. **Μήν άποτραβιέστε, μή φεύγετε. «Υπέρ πατρίδος πρόκειται... όσιος άγώνας.»**

εκπαιδευτήρια (ΣΤΟΝ ΙΣΘΜΟ ΤΗΣ ΚΟΡΙΝΘΟΥ)
«ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ ΠΑΥΛΟΣ»

(Γυμνάσιο - Λύκειο)

www.apostolospavlos.gr

ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΑ ΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ

Οι εγγραφές των μαθητών στα Εκπαιδευτήριά μας
για το Σχολικό Έτος 2013-14

αρχίζουν από τις 15 Φεβρουαρίου τ.έ.

Στις πρώτες είκοσι εγγραφές μαθητών

που θα γίνουν μέχρι τέλους Μαρτίου

θα παρέχεται μεγάλη οικονομική έκπτωση.

Οι ενδιαφερόμενοι ας σπεύσουν.

τηλ.: 27410 - 29663 , Κιν: 6932 659820

fax: 27410 - 75727, e-mail: grammateia@apostolospavlos.gr